

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI**

Diplomski rad

**OBNOVA SREDIŠTA GDANJSKA OD 1945. DO 1960.
I PITANJE PAMĆENJA GRADA**

Ana-Marija Riha

Mentor: dr. sc. Franko Ćorić, doc.

ZAGREB, 2018.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

Diplomski rad

OBNOVA SREDIŠTA GDANJSKA OD 1945. DO 1960. I PITANJE PAMĆENJA GRADA

Rebuilding of the center of Gdansk from 1945 to 1960 and the matter of memory of the city

Ana-Marija Riha

SAŽETAK Nakon Drugog svjetskog rata povijesno središte Gdanjska je bilo razrušeno u velikom postotku. Nakon 1945. godine, Gdanjsk je nastanilo novo stanovništvo koje se susretlo s razorenim, stranim gradom s kojim se nisu mogli povezati. Zadatak konzervatora u okolnostima komunističke vlasti je bio uskladiti zahtjeve stanovništva i zahtjeve same vlasti, što je bio težak i dugotrajan proces. Cilj ovog rada je upoznati čitatelja s povijesnom situacijom Gdanjska i konzervatorskim nastojanjima nakon 1945.

godine, objasniti ulogu pamćenja u rekonstrukciji te predstaviti konzervatorsko-rekonstrukcijske intervencije na području povijesnog središta Głównie Miasto, prvenstveno u periodu od 1945. do 1960. godine kada je završila prva faza obnove grada.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 70 stranica, 29 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: obnova Gdanjska, pamćenja, rekonstruiranje, Głównie Miasto, nakon 1945., ratna razaranja, Gdanjsk

Mentor: dr. sc. Franko Ćorić, doc.

Ocjenjivači: dr. sc. Franko Ćorić, doc.

dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

dr. sc. Marko Špikić, izv. prof

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Ja, Ana-Marija Riha, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul [Konzervatorstvo] diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Obnova središta Gdanjska od 1945. do 1960. i pitanje pamćenja grada rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, _____

Vlastoručni potpis

Sadržaj

UVOD	1
1. POVIJEST I URBANISTIČKI RAZVOJ GRADA	4
1.1. Materijalne posljedice Drugog svjetskog rata	7
2. DEMOGRAFSKI I POLITIČKI KONTEKST RASPRAVA O REKONSTRUKCIJI SREDIŠTA GDANJSKA - „PAMĆENJE GRADA“	9
2.1. Promjene u strukturi stanovništva Gdanjska nakon 1945. godine	9
2.1.1. Pamćenje novog stanovništva i poslijeratna rekonstrukcija	11
2.2. Ideologija i izgradnja prostora	12
2.3. Poslijeratna promocija poljskosti	13
3. POSLIJERATNA USPOSTAVA ORGANA ZA ZAŠTITU SPOMENIKA	14
3.1. Financije, investitori i prioriteti u obnovi	19
4. RASPRAVA O NAČINU OBNOVE SREDIŠTA GDANJSKA	21
4.1. Diskusije o smjeru obnove Gdanjska u cjelini	21
4.2. Temeljni plan prostornog uređenja povijesnog središta	23
4.3. Spor „povjesničara“ i „stvaratelja“ na primjeru ulice Szeroka	25
5. KONZERVATORSKO-REKONSTRUKCIJSKE INTERVENCIJE NA PODRUČJU GLÓWNOG MIASTA	28
5.1. Rekonstrukcije sakralne arhitekture	29
5.1.1 Rekonstrukcija crkve sv. Marije	29
5.1.2. Rekonstrukcija Kraljevske kapelice	31
5.1.3. Poslijeratni radovi na crkvi sv. Nikole	32
5.1.4. Konsolidacija i rekonstrukcija crkve sv. Ivana	33
5.2. Rekonstrukcija reprezentativne profane arhitekture	34
5.2.1. Vijećnica Glównog Miasta	34
5.2.2. Artusov dvor	35
5.2.3. Oružarnica	36
5.3. Fortifikacijska arhitektura	37
5.3.1 Gradska vrata	38
5.4. Stambena arhitektura (<i>kamienice</i>)	40
5.4.1. Obnova stambenih zgrada - kamienica	41
5.4.2. Sień Gdańska	43
5.4.3. Dom Angielski	43

5.4.4. Złota Kamienica.....	44
5.4.5. Dom Uphagena	44
5.4.6. Zgrada pošte u ulici Długa.....	45
6. ZAKLJUČAK.....	46
7. SLIKOVNI MATERIJAL	48
8. LITERATURA	64
9. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	68

UVOD

Nakon Drugog svjetskog rata cijelu Europu je preplavio val obnove porušenih gradova, što je bilo povezano i s duhovnom obnovom nacija i „rekonstrukcijom“ kolektivnog identiteta. Taj val je bio popraćen brojnim raspravama o načinu pristupanja obnovi. Pritom valja napomenuti da na odabir metoda obnove nije utjecala samo konzervatorska struka, nego i potrebe društva, financijski razlozi, razmjeri uništenosti, ali i političko uređenje pojedinih država, odnosno, ideologija. Stoga ne čudi da se rješenja razlikuju od zemlje do zemlje, ali i od grada do grada. Spomenuti razmjer uništenosti povijesnih građevina i njihova ambijenta doveo je do potrebe restauracije i rekonstrukcije iako to nije bilo u skladu s ranije utvrđenim načelima konzervatorske struke. Tako su načela primjerice Atenske povelje ili pak Talijanske povelje o restauriranju iz 1931. godine poslužila isključivo kao smjernice.¹

Drugim riječima, nakon rata moralo je uslijediti preispitivanje ranije utvrđenih načela. Rješenja su uključivala često kombinaciju metoda konsolidiranja, restauriranja, anastilozne, rekonstrukcije, adaptacije, interpolacije, ali i nove izgradnje s povijesnim reminiscencijama. Pritom je i jedno od osnovnih načela bio kompromis koji dobro pokazuje primjer Francuske, gdje je primjerice povijesni grad Strasbourg ponovno izgrađen u modernim oblicima, ali prateći gabarite povijesne strukture, dok je Saint-Malo ponovno izgrađen kao replika, a u Orléansu su ulice staroga grada proširene te neka povijesna pročelja rekonstruirana kao dio novih konstrukcija.² S druge strane, zemlje poput Belgije, koja je Drugim svjetskim ratom bila zahvaćena u manjem postotku, su se usmjerile na raščišćavanje, konsolidaciju i restauraciju oštećenih spomenika.³ U Nizozemskoj su prevladavala dva pristupa rekonstrukciji: prvi je uključivao potpuno slijeđenje modernih arhitektonskih načela, dok je drugi pristup predstavljao rekonstrukciju stanja prije rata.⁴ U Rotterdamu gdje je uništeno povijesno središte, ono je ponovno izgrađeno prema modernim urbanističkim načelima. U svakom slučaju, adaptacija povijesnih središta u suvremene svrhe je prepoznata kao nužnost, ali istovremeno je naglašavana važnost očuvanja njihovih povijesnih vrijednosti i razlikovanja starog i novog.⁵

---

¹ Usp. Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation: The Contribution of English, French, German and Italian Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property*, York: University of York. Institute of Advanced Architectural Studies, 1986., str. 412-414., preuzeto sa: <https://www.iccom.org/publication/history-architectural-conservation> (pregledano: 24.8. 2018.)

² Usp. Isto, str. 411.

³ Usp. Isto, str. 410.

⁴ Usp. Isto, str. 411.

⁵ Isto.

Dok su u zemljama Zapadnog bloka pitanja vezana uz obnovu gradova bila otvorena javnosti, zemlje Istočnog bloka su u tim nastojanjima bile ograničene propagandom koju je vodila socijalistička vlast. U poslijeratnim godinama osnovno načelo u tim gradovima je bilo prilagođavanje vizijama koje je nametnula vlast. Te vizije su uključivale iskorištavanje devastiranih gradova (poput primjerice Dresdena i Varšave) u svrhu izgradnje širokih aleja i velikih trgova za masovna okupljanja te građevina koje će svojim arhitektonskim izričajem socrealizma predstavljati socijalističko društvo.⁶ U takvim gradovima je zbog političkih razloga dolazilo do namjernog uništavanja i uklanjanja sačuvanih povijesnih elemenata.⁷ Međutim, unatoč takvim tendencijama aktualne ideologije u spomenutim gradovima radilo se na rekonstruiranju povijesnih spomenika. Naime, poslijeratnu obnovu Poljske obilježilo je političko iskorištavanje kulturne baštine kakvo se ne može usporediti ni s jednom drugom državom.⁸ Poljski program obnove je bio suočen s dva bitna metodološka izazova: kako pomiriti vlastiti radikalizam s utvrđenim konceptom autentičnosti međunarodnog konzervatorskog pokreta i kako pomiriti izričit nacionalizam vlasti s činjenicom da je veći dio poljskog nasljeđa prije 1945. godine bilo „nasljeđe neprijatelja“.⁹

Tako rekonstrukcija Starog Grada u Varšavi predstavlja kombinaciju restauracije po uzoru na Viollet-le-Duca, elemenata socijalističkog realizma i očitog *Entschandelunga* (uklanjanje degradacija).¹⁰ U skladu s time nije faksimilski rekonstruirano stanje prije rata, nego je cilj bio faksimilski rekonstruirati barokni izgled povijesnog središta, razdoblja kada su ti gradovi bili poljski.¹¹ U gradovima koji su do 1945. godine bili pod njemačkom kontrolom poljski konzervatori su imali dva moguća rješenja: istaknuti internacionalnu važnost gradova ili se fokusirati na rekonstrukciju ranijeg razdoblja poljske dominacije kako bi se naglasila novo ostvarena povezanost tih gradova s Poljskom.¹² Sukladno tome, četrdesete i pedesete godine su u gradovima poput primjerice Gdanjska ili Wrocława bile obilježene brojnim raspravama u kojima su jedni zastupali „nacionalni ikonoklazam“, a drugi zaštitu i očuvanje povijesnog kontinuiteta.¹³ Primjer grada koji je također doživio teška ratna razaranja, ali i promjenu stanovništva nakon 1945. godine pronalazimo i na području Hrvatske. Dakako, riječ je o Zadru u kojem je, za

⁶ Usp. Jürgen Paul, »Reconstruction of the City Centre of Dresden: Planning and Building during the 1950s«, u: *Rebuilding Europe's Bombed Cities*, (ur.) Jeffrey M. Diefendorf, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: The Macmillan Press LTD, 1990., str. 170-189.

⁷ Usp. Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, 1986., str. 412.

⁸ Usp. Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation. Antiquity to Modernity*, London, New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2013., str. 359.

⁹ Isto, str. 365.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Usp. Isto, str. 367-368.

¹³ Usp. Isto, str. 367.

razliku od spomenutih poljskih gradova, primijenjena metoda rekonstrukcije povijesnog središta grada putem nove izgradnje koja je poštivala urbanu matricu kakva je postojala prije ratnog razaranja.¹⁴

U ovome diplomskom radu će biti predstavljena urbana obnova povijesnog središta Gdanjska - Głównog Miasta - od 1945. do 1960. godine u okviru pitanja pamćenja grada. Cilj rada je upoznati čitatelja s tijekom poslijeratnog rekonstruiranja Gdanjska te pritom pokazati utjecaj vlasti, ali i stanovništva na odluke i provedbu radova na rekonstrukciji Głównog Miasta. Također u radu će na primjerima biti pokazana nastojanja i problemi gdanjskih konzervatora u poslijeratnom sustavu. Stoga će u prvom poglavlju rada biti predstavljena povijest i urbanistički razvoj grada što će uključivati i materijalne posljedice Drugog svjetskog rata. U drugom poglavlju rada biti će predstavljeno pitanje pamćenja grada u okviru političkog i demografskog konteksta poslijeratnog Gdanjska i njihovog utjecaja na poslijeratnu rekonstrukciju. U trećem poglavlju će biti predstavljena uspostava organa za zaštitu spomenika koja je predstavljala temelj za obnovu grada, dok će u četvrtom poglavlju uslijediti pitanje rasprave o načinu rekonstrukcije. To poglavlje će na primjerima prijedloga i donesenih planova jasno pokazati spor između ideološkog koncepta obnove grada i onog konzervatorskog, a koji je u konačnici završio kompromisom. U posljednjem poglavlju će biti predstavljene provedene konzervatorsko-restauratorske intervencije na području Głównog Miasta koje će pokazati glavne probleme poslijeratne obnove središta grada.

---

¹⁴ Usp. Tomislav Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Split: Sveučilište u Splitu, Društvo konzervatora Hrvatske, Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 1985., str. 153-154.

1. POVIJEST I URBANISTIČKI RAZVOJ GRADA

Gedanum, Gdanum, Dantiscum, Danzig – odnosno Gdanjsk je najvažniji pomorski grad Republike Poljske. Smješten je na sjeveru Poljske uz Baltičko more i uz deltu rijeke Visle, dok kroz sam grad protječe rijeka Motława. Takav geografski položaj je utjecao na povijesni, urbanistički, povijesno-umjetnički i ekonomski razvoj grada. Prostorni raspored Gdanjska se oblikovao kroz stoljeća što je rezultiralo gradom koji se sastoji od nekoliko gradskih četvrti. Najvažnija gradska četvrt je bila Głównie Miasto s ritmičnim rasporedom dugih i širokih ulica koje se protežu od zapada prema istoku - prema Motławi (Ogarna, Długa i Długi Targ, Piwna i Chlebnicka, Mariacka i Święty Duch, Szeroka, Świętojańska, Straganiarska i ulica Tobiasza) i okomitih, većinom užih i manje istaknutih ulica.¹⁵ Sjeverno od ove četvrti se nalazila četvrt Stare Miasto čiji ulični raster nije bio u ovakvoj mjeri pravilan, dok se južno nalazila četvrt Stare Przedmieście čije su ulice bile usmjerene prema spomenutoj četvrti Głównie Miasto.¹⁶ Toj cjelini je pripadala i četvrt Wyspa Spichrzów te Dolne Miasto s pridruženom četvrti Długie Ogrody. Ove četvrti su do kraja 19. stoljeća bile zatvorene prstenom novovjekovnih fortifikacija, a raznolikost tipova građevina unutar četvrti se većinom održala do posljednjeg rata¹⁷, a danas predstavljaju centar grada.

Prvi grad na tome mjestu je izgrađen u periodu od 970. do 980. godine, a kao službena godina uspostavljanja grada se uzima 977. godina kada je sveti Adalbert Praški pokrstio brojne stanovnike mjesta.¹⁸ Izvan samog grada nalazila su se dva naselja, jedno je bila trgovačka luka tadašnjeg Gdanjska (danas okolica ulice Długi Targ), dok je drugo služilo kao tržnica (danas okolica ulice Świętojańska). Do prve obnove grada došlo je u 12. stoljeću, nakon što je grad izgorio u požaru 1091. godine. Ta obnova je uključivala gradnju zidina oko grada i izgradnju višekatnica te je time zapravo buduće središte grada započelo poprimati svoj izgled.¹⁹ Sredinom 13. stoljeća grad je na temelju njemačkog, magdeburškog zakona²⁰ dobio dozvolu za uživanje gradskih povlastica zbog čega je postajao sve snažniji i bogatiji. U skladu s time do 12. stoljeća

---

¹⁵ Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945-1960*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2015., str. 317.

¹⁶ Usp. Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Usp. Wojciech Lenzion, Agnieszka Lenzion, *Stary nowy Gdańsk*, Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”, 2002., str. 12-14.

¹⁹ Isto.

²⁰ Organizacijski model koji je na područje sjeverne Poljske došao valom njemačkih naseljenika krajem 12. stoljeća. Njime su regulirali organizaciju naselja, pravila samouprave, financija itd. Usp. Michał Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1999., str. 27.

na ovome prostoru živjelo je gotovo isključivo domaće slavensko stanovništvo, dok je od 13. stoljeća bio sve veći postotak stanovništva njemačkog podrijetla.²¹

Gdanjsk je do početka 14. stoljeća bio sastavni dio Poljske, ali su ga u razdoblju od 1308. do 1309. godine zauzeli Teutonski vitezovi nakon čega je zajedno s Istočnom Pomeranijom postao dio Pruske.²² Gubitkom Pomeranije, a samim time i gubitkom teritorijalne povezanosti Poljske s Baltičkim morem započelo je razdoblje sto pedeset godina borbi Poljske protiv Teutonskih vitezova.²³ Nakon razaranja 1308. godine grad je ponovno izgrađen, ali s drugačijim prostornim rješenjima. Sada se sastojao od četiri zasebna dijela: *Główne Miasto* iznad Motławe, sjeverno od njega je *Stare Miasto* iznad kojeg je *Młode Miasto*, a na jugu je *Stare Przedmieście*. Ovime je nastao za sjevernu, hanzeatsku Europu karakterističan sustav nekoliko nezavisnih gradskih organizama.²⁴ Godine 1361. Gdanjsk je postao sastavni dio Hanzeatskog Saveza te ubrzo postao jedan od njegovih najvažnijih članova.²⁵

Kao trgovački grad Gdanjsk je održavao odnose s Poljskom u čiji sastav se vratio 1454. godine te je u svoje „zlatne godine“ u 16. stoljeću ušao kao najveći grad Poljske, ali i kao najveća luka na Baltiku. Poljska je tada dio personalne unije s Litvom sklopljene u Krewu 1385. godine, a od 1569. do 1795. godine je bila dio Poljsko-Litavske Unije što je utjecalo i na kulturnu raznolikost. Bogatstvo i brojni kontakti s europskim gradovima su pogodovali razvoju kulture i umjetnosti renesanse koja je u Gdanjsk došla s juga – iz Italije i sa zapada – iz Nizozemske te je sa sobom donijela nove elemente u arhitekturu i strukturu grada.²⁶ Tada se grade mnoge javne i stambene građevine koje pokazuju izvrstan razvoj arhitekture i graditeljstva, isprva u stilu kasne gotike, a već od prve polovice 16. stoljeća u stilu renesanse.²⁷ Kroz 16. i 17. stoljeće grad se nastavio razvijati u svakom pogledu (umjetnost, obrazovanje, tiskarstvo, gospodarstvo), no početkom 18. stoljeća su ga nekoliko puta pogodile epidemije zbog čega je luka izgubila na značaju, a vodeću ulogu su preuzele Rusija i Pruska.²⁸

Na gospodarsko propadanje Gdanjska utjecale su i podjele Poljske. Sporazum o prvoj podjeli Poljske (između Rusije, Pruske i Austrije) potpisan je u kolovozu 1772. godine u Sankt

---

²¹ Usp. Isto, str. 28.

²² Isto, str. 32.

²³ Isto.

²⁴ Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, Gdanjsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, 2009., str. 12.

²⁵ Maciej Chojnacki, »Trwałość i zmienność struktur przestrzennych miasta historycznego na przykładzie Głównego Miasta w Gdańsku«, u: *Miasto historyczne w dialogu z współczesnością*, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdanjsk: Nadbyłyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 296.

²⁶ Isto, str. 297.

²⁷ Ryszard Massalski, Jerzy Stankiewicz, »Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Gdańska«, u: *Gdańsk Jego dzieje i kultura*, (ur.) Franciszek Mamuszka, Varšava: Wydawnictwo Arkady, 1969., str. 134-135.

²⁸ Usp. Wojciech Lenzion, Agnieszka Lenzion, *Stary nowy Gdańsk*, 2002., str. 16-20.

Peterburgu.²⁹ Njime je Poljska između ostaloga u korist Pruske izgubila teritorije Varmije, Gdanjskog priobalja i dijelove poznanijske regije, a čime je središnji dio Poljske odsječen od Baltičkog mora. Naime, Gdanjsk je ostao u sastavu Poljske, ali bez kopnene veze s državnim teritorijem što su Prusi iskoristili i ograničili trgovački promet uvodeći visoku tranzitnu carinu.³⁰ Sporazum o drugoj podjeli Poljske između Rusije i Pruske je potpisan u siječnju 1793. godine čime je Gdanjsk pripojen Pruskoj.³¹ Stagnaciji razvoja grada doprinijela je i treća podjela Poljske 1795. godine kada je Poljska u potpunosti podijeljena između Rusije, Pruske i Austrije.³² Ovom podjelom prestala je postojati poljska država, a Gdanjsk je postao sastavni dio Pruske. U sljedećim su godinama francuska revolucija i rat Francuske s Rusijom probudili lažnu nadu Poljaka u nadolazeću slobodu, ali Napoleon je imao vlastite političke ciljeve: umjesto Poljske, uspostavljeno je Varšavsko vojvodstvo, a Gdanjsk je kao Slobodni Grad postao vojna baza.³³ Napoleon je izgubio rat s Rusijom te je nakon deset mjeseci francusko-poljske obrane posada Gdanjska kapitulirala, a osiromašeni grad je ponovno vraćen Prusima.³⁴

U drugoj polovici 19. stoljeća gospodarska situacija Gdanjska se počela popravljati. S jedne strane nastupa izgradnja, pregradnja, modernizacija, izgradnja željeznica i razvoj tvornica, ali s druge snažna germanizacija i deformacija arhitektonske cjelovitosti. Iako je prvi svjetski rat poštedito povijesno središte Gdanjska, on donosi promjene za grad koji u poslijeratne godine ulazi kao Slobodni Grad Gdanjsk. Prvog rujna 1939. godine započela je njemačka invazija na Poljsku. Rat koji je obuhvatio veći dio zemlje u Gdanjsk se vratio u proljeće 1945. godine kada je bjeloruska vojna fronta započela napad na područje Gdanjsk-Gdynja.³⁵ Nakon 126 godina njemačke okupacije, rascjepkanih periodom Slobodnog Grada za vrijeme Napoleona i Slobodnog Grada Lige Naroda, 30. ožujka 1945. godine Gdanjsk je vraćen Poljskoj, odnosno bolje rečeno, ono što je od njega ostalo.³⁶ Nakon rata njemačko stanovništvo u Gdanjsku je protjerano, a u njega su naseljeni Poljaci iz centralne Poljske te Poljaci protjerani iz istočnih dijelova Poljske koji su nakon rata pripojeni Rusiji. Odmah nakon oslobođenja vlast su preuzeli komunisti, ali država je službeni naziv Narodna Republika Poljska dobila tek 1952. godine. U takvim okolnostima započele su rasprave o načinu obnove grada.

---

²⁹ Usp. Damir Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918.*, Zagreb: Srednja Europa, 2004., str. 11.

³⁰ Isto, str. 11-12.

³¹ Isto, str. 21.

³² Isto, str. 27.

³³ Usp. Wojciech Lenzion, Agnieszka Lenzion, *Stary nowy Gdańsk*, 2002., str. 20.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, str. 26.

³⁶ Wojciech Lenzion, Agnieszka Lenzion, *Stary nowy Gdańsk*, 2002., str. 26.

1.1. Materijalne posljedice Drugog svjetskog rata

Na početku 1945. godine Gdanjsk je bio jedan od rijetkih gradova na prostoru Trećeg Reicha koji nije bio u većoj mjeri dotaknut zračnim napadima.³⁷ Međutim situacija se promijenila u ožujku 1945. godine kada zračni napadi, bombardiranja i topničke paljbe od strane sovjetske, ali i američke vojske dovode do uništenja spomenika skoro cijelog povijesnog središta Gdanjska. Štetu je prouzročilo i djelovanje sovjetskih vojnika nakon što su osvojili grad. Monumentalne sakralne građevine su prve bile izložene napadima s obzirom da su njihovi visoki tornjevi mogli služiti kao promatračnice i točka pucanja na neprijatelje. Najveća šteta na sakralnoj kao i na javnoj, stambenoj i fortifikacijskoj arhitekturi je bila uzrokovana nastalim požarima. Uništenje krovnih konstrukcija i većine stropova je dovodilo do ozbiljnog narušavanja stabilnosti zidova građevina, što je u kombinaciji s težinom slojeva ruševina ugrožavalo stanje spomenika, ali i sigurnost ljudi zbog mogućeg urušavanja.³⁸

Nakon rata trebalo je ustanoviti razmjere uništenja kako bi mogli započeti s radovima na zaštiti i rekonstrukciji. Tako su prve pokušaje procjene štete proveli djelatnici organizacije Radna skupina ureda za planiranje i rekonstrukciju (Grupa Operacyjna Biura Planowania i Odbudowy), koja je 30. travnja 1945. godine preimenovana u Gdanjski ured za rekonstrukciju (Gdańska Dyrekcja Odbudowy).³⁹ Nezadovoljno rezultatima rada toga ureda, Ministarstvo za rekonstrukciju (Ministerstwo Odbudowy) je 16. lipnja 1945. godine izdalo nalog za provedbu inventarizacije u pojednostavljenom obliku.⁴⁰ Naime, kako bi što prije mogli započeti radovi na zaštiti ostataka i rekonstrukciji postavljen je kratak rok za provedbu - ispunjene formulare o procjeni štete trebalo je poslati do 15. srpnja 1945. godine. Tom je prilikom također određeno da se pod ratnu štetu podrazumijevaju sva oštećenja na zgradama koja su nastala kao posljedica ratnog djelovanja od 1939. godine do 1. svibnja 1945. godine.⁴¹ Popis štete je obuhvaćao četiri tipa građevina: stambene građevine, gospodarske zgrade, tvornice i javne građevine. Za svaku je građevinu trebalo ispuniti propisan formular koji se osim tipa građevine sastojao od imena i prezimena vlasnika, ulice, kućnog broja, hipotekarnog broja, kubature, vrijednosti građevine u zlotima iz 1939. godine, postotka uništenosti i vrijednosti šteta u zlotima iz 1939. godine.⁴²

---

³⁷ Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 36.

³⁸ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 22-45.

³⁹ Usp. Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948. Odbudowa organizmu miejskiego*, Wrocław, Varšava, Krakov, Gdanjsk, Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1981., str. 11-12.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 13.

⁴² Usp. Isto.

Prekratak rok je rezultirao samo djelomičnim popisom, te je s popisivanjem nastavljeno do 1947. godine.⁴³

Analizom sakupljenih podataka gubitci povijesnog središta Gdanjska su procijenjeni na oko 90 posto.⁴⁴ Treba, međutim, uzeti u obzir da je većina autora promatrala razorenost cjeline grada, a ne pojedinačnih građevina. Kada se radi o procjenjivanju štete na pojedinačnim spomenicima došlo je do odstupanja u procjeni razmjera uništenosti. Dva izvora nam pružaju detaljniji prikaz razlika opće slike ratnih razaranja Gdanjska s obzirom na to da oba opisuju razmjer uništenja pojedinačnih objekata, a ne četvrti kao cjeline.⁴⁵ Prvi takav popis oštećenosti povijesne arhitekture je sastavio Jan Borowski - prvi pokrajinski konzervator, dok je drugi popis štete glavnog dijela središta grada sastavio arhitekt Bohdan Szermer.⁴⁶ (Slika 1) Kako to navodi povjesničar umjetnosti Jacek Friedrich u svojem djelu *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945-1960*, do razlika dolazi zbog drugačijih kriterija na temelju kojih konzervatori određuju postotak uništenosti pojedinih spomenika, što možemo među ostalim vidjeti na primjeru zgrade Velike oružarnice (Wielka Zbrojownia)⁴⁷. Naime, Jan Borowski govori o gotovo potpunom uništenju oružarnice, dok Bohdan Szermer navodi da se radi samo o djelomičnom uništenju. Sa sigurnošću se može reći da je oružarnica bila teško oštećena, no većinom se tu radi o oštećenju unutrašnjosti do stanja neiskoristivosti, dok su pročelja gotovo u potpunosti bila neoštećena čime je objekt sačuvao svoje najcjenjenije elemente koji su najvećem stupnju bili presudni za njegovu povijesnu i povijesno-umjetničku vrijednost.⁴⁸ Ovaj primjer govori i o nedovoljnoj organiziranosti konzervatorske službe u prvim poslijeratnim godinama.

O njihovoj neorganiziranosti, ali i nedostatku znanja govori i činjenica da je velik broj spomenika nakon rata bio u dobrom stanju te da su uništenju podlegli u godinama nakon rata kada spomenici zbog zanemarivanja te grešaka prilikom konzervatorskih radova nisu uspjeli izdržati loše vremenske uvjete.⁴⁹ Štetu je nadalje prouzrokovao i narušen imovinsko-pravni sustav koji je doveo do opustošenja građevina, a time i lišenosti funkcije te elementarne brige nad spomenicima, što je nepozvanim osobama omogućavalo laku krađu.⁵⁰ Štete nastale nakon rata - zbog loše tehničke izvedbe, nedostatka brige ili neuspješnih intervencija - su se i mnogo

---

⁴³ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 19.

⁴⁴ Oko 90 % gubitka procjenjuju primjerice Jerzy Stankiewicz i Bohdan Szermer: *Gdańsk. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny oraz powstanie zespołu Gdańsk-Sopot-Gdynia*, Varšava: Arkady, 1959., str. 275.; Michał Stryczyński navodi da gubitci središta Gdanjska dosežu 90%: *Gdańsk w latach 1945-1948.*, 1981., str. 32.

⁴⁵ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 37-44.

⁴⁶ Isto str. 37.

⁴⁷ Isto str 37-44.

⁴⁸ Isto, str. 44-45.

⁴⁹ Isto, str. 50.

⁵⁰ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 50.

godina kasnije stavljale na račun ratnih razaranja, na što je uvelike utjecala i propaganda tadašnjeg političkog režima.⁵¹

2. DEMOGRAFSKI I POLITIČKI KONTEKST RASPRAVA O REKONSTRUKCIJI SREDIŠTA GDANJSKA - „PAMĆENJE GRADA“

Svaki grad ima svoje pamćenje, bilo u materijalnom ili nematerijalnom obliku. Pamćenjem se na buduće generacije prenosi povijest, tradicija, uspomene, kultura, način na koji određeni grad živi. Ključan prijenosnik pamćenja grada su njegovi stanovnici, a ono što povezuje stanovnike s gradom i što grad čini njihovim domom je među ostalim i ono što ih okružuje, odnosno arhitektura. Ona ostaje kao materijalan dokaz povijesti i pamćenja grada i nakon što stanovnici odu. S obzirom da je arhitektura materijalan dokaz pamćenja grada, stanovnici s njom stvaraju emocionalnu povezanost i na temelju te povezanosti grade kolektivan identitet. Upravo zbog toga u slučajevima ratnih razaranja kada ta arhitektura nestane, stanovništvo ima potrebu, ali i obavezu sudjelovanja u ponovnoj izgradnji svojeg grada. U Gdanjsku je jednako kao i u brojnim drugim gradovima nakon Drugog svjetskog rata uloženi veliki napor u rekonstrukciju materijalnih tragova povijesti grada, zahvaljujući čemu su današnje generacije okružene spomenicima iz prošlosti kao simbolima kolektivnog povijesnog pamćenja grada.⁵²

2.1. Promjene u strukturi stanovništva Gdanjska nakon 1945. godine

Nakon rata Gdanjsk je ubrzo postao primjer fenomena bez premca u poslijeratnoj povijesti.⁵³ Dugi niz godina Gdanjsk je bio njemački grad što je utjecalo na strukturu stanovništva koje je većinski bilo njemačko, ali i na vizualni identitet grada u kojemu je od druge polovice 19. stoljeća postao očit utjecaj njemačke arhitekture. Nakon rata je, međutim, uslijedila izmjena stanovništva. Naime, Njemačka i SSSR su Paktom Ribbentrop-Molotov iz 1939. godine dogovorili novu podjelu Poljske. Poljski komitet nacionalnog oslobođenja je 1944. godine sa SSSR-om sklopio sporazum o istočnoj granici Poljske prema tzv. Curzonovoj liniji, dok je Potsdamskom konferencijom 1945. godine određena zapadna granica Poljske na rijekama Odra i Nisa.⁵⁴ Ovim sporazumima Poljska je izgubila velik dio teritorija na istoku (tzv. „izgubljene

---

⁵¹ Isto, str. 50-51.

⁵² Usp. Jarosław Załęcki, »Elementy tożsamości współczesnych gdańszczan w świetle badań socjologicznych«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierzchowska, Gdanjsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 180-181.

⁵³ Andrzej Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Krakov: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2012., str. 304.

⁵⁴ Usp. Michał Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, 1999., str. 142.

zemlje“), a dobila natrag područja na zapadu (tzv. „vraćene zemlje“) koja su dugi niz godina bila u sastavu Njemačke. Premještanje poljskih granica prema zapadu bilo je popraćeno iseljavanjem stanovništva: njemačko stanovništvo koje je nastanjivalo područje „vraćenih zemalja“ je protjerano u Njemačku, dok je poljsko stanovništvo s istoka zemlje koji je sporazumom pripao SSSR-u migriralo većinom na područja Poljske koja su do tada zauzimali Nijemci. Ove promjene su bile izrazito vidljive u Gdanjsku koji se nalazio na području „vraćenih zemalja“, a u kojem su nakon rata prevladavali Poljaci doseljeni s područja „izgubljenih zemalja“.

Novo stanovništvo Gdanjska se moglo podijeliti u četiri grupe.⁵⁵ Prva, najbrojnija grupa, se sastojala od Poljaka koji su migrirali iz raznih dijelova Poljske - ponajviše iz centralne Poljske i s istoka zemlje („izgubljenih zemalja“). Ovu grupu je s jedne strane karakterizirala potreba stabilizacije u novom gradu, a s druge nostalgija za izgubljenim domom. Radilo se o grupi koja je sa sobom donosila jasan antisovjetski stav i averziju prema novoj komunističkoj vladi. Druga grupa su tzv. autohtoni - osobe koje su na ovom području živjele i prije 1945. godine i koje su se identificirale s poljskošću grada.⁵⁶ Ova zajednica, koja je njegovala poljski identitet usprkos tome što je prije i za vrijeme rata bila podvrgnuta germanizaciji, nakon rata doživjela je veliko razočaranje - njihova dugo očekivana Poljska sada je imala karakter komunističke države koja je ovisila o SSSR-u.⁵⁷ Treću grupu sačinjavali su preostali Nijemci koji su u teškoj situaciji pokušavali dobiti poljsko državljanstvo. Jacek Friedrich navodi i četvrtu, privremenu, grupu ljudi koju su činili pljačkaši koji su došli iskoristiti i okoristiti se s poslijeratnim kaosom.⁵⁸ Novo stanovništvo se našlo u razorenom, stranom, njemačkom gradu s kojim se nije moglo identificirati.⁵⁹ Pred njima je bio izazov ukorjenjivanja u stranom prostoru i upoznavanja s njegovim nasljeđem sadržanim u ostacima materijalnog gradskog tkiva - oni su morali izgraditi vlastiti identitet na temelju identifikacije s gradom što u okolnostima ideološke interpretacije prošlosti nije bio jednostavan zadatak.⁶⁰

---

⁵⁵ Statističke podatke donosi Michał Stryczyński: *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 125-165.

⁵⁶ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 56.

⁵⁷ Usp. Jarosław Załęcki, »Elementy tożsamości współczesnych gdańszczan«, 2010., str. 168.

⁵⁸ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 56.

⁵⁹ Andrzej Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, 2012., str. 304.

⁶⁰ Usp. Jarosław Załęcki, »Elementy tożsamości współczesnych gdańszczan«, 2010., str. 165-166.

2.1.1. Pamćenje novog stanovništva i poslijeratna rekonstrukcija

Za izgled i karakter svakog grada osim geografskog položaja, povijesti i urbanizma presudni su i njegovi stanovnici i njihov osobni, emotivni odnos prema njemu.⁶¹ Zbog toga je u poslijeratnom periodu rekonstrukcija gradova od strane njegovog stanovništva koje se poistovjećuje s njegovom tradicijom i poviješću te ju nanovo gradi bila normalna pojava.⁶² U tom pogledu je urbana obnova Gdanjska bila specifična jer su ga uglavnom obnavljali došljaci koji se nisu mogli identificirati s njegovom poviješću, a s druge mala šaćica autohtonog, poljskog stanovništva Slobodnog grada, čije pamćenje je bilo gorko. Kolektivno pamćenje grada uglavnom se preselilo na zapad zajedno s protjeranim Nijemcima.⁶³

U nemogućnosti izgradnje kolektivnog identiteta na temelju kolektivnog pamćenja grada, lokalna je zajednica počela taj isti grad graditi na temelju prostora koji je, iako razoren, sadržavao duh mjesta. Duh grada je bio važan element izgradnje gdanjskog identiteta.

Naime, Paul Ricoeur pamćenje definira kao prisutnost minulih događaja i uspomena u sadašnjosti, a sociolog Maurice Halbwachs toj definiciji dodaje da pamtimo ono što je danas važno za grupu kojoj pripadamo te da sadašnjost ima nadmoć nad prošlošću u konstruiranju pamćenja zbog čega naglašava važnost društvenog aspekta pamćenja i značaja kolektivnog pamćenja.⁶⁴ Spomenute uspomene se neposredno vežu za društvene grupe, njihovu poziciju, iskustva, očekivanja i osjećaje pri čemu društvo i narodi mogu biti tretirani kao grupe ljudi povezane kolektivnim pamćenjem i time mogu biti prisiljene na zaboravljanje događaja čije bi pamćenje moglo stvoriti konflikte.⁶⁵ Povijesna naracija naroda, njezin okvir i krajolik pamćenja su građeni u znatnoj mjeri na prešućivanju koje neutralizira uspomene koje ugrožavaju koegzistenciju društva.⁶⁶ Uzimajući to u obzir ne čudi činjenica da je nova poljska zajednica u novu narodnu povijest htjela upisati one elemente gradske prošlosti koji su za nju imali pozitivan prizvuk.⁶⁷ O gradu, koji je trebao postati njihov novi dom, nisu znali mnogo te je za njih najvažnija bila vizija grada kao nositelja simbola otpora i poljskosti ponajviše zbog obrane

---

⁶¹ Isto, str. 173-174.

⁶² Andrzej Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, 2012., str. 305.

⁶³ Usp. Stefan Chwin, »Mity i prawdy nowej gdańskiej pamięci«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdanjsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 223.

⁶⁴ Usp. Alicja Zbierchowska, »Gdańsk s czasów powojennych w (nie)pamięci jego mieszkańców«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierchowska, Gdanjsk: Wydawnicwto Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 319.

⁶⁵ Mariusz Czepczyński, »Gdańskie krajobrazy pamięci i zapomnienia: (re)interpretacje przestrzeni miejskiej ostatnich 20 lat«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierchowska, Gdanjsk: Wydawnicwto Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 151.

⁶⁶ Isto, str. 151.

⁶⁷ Peter Oliver Loew, »Historia szuka pamięci«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdanjsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 147.

poluotoka Westerplatte 1939. godine, odnosno, bitan im je bio samo jedan segment povijesti.⁶⁸ Takav stav zajednice s jedne strane je doveo do odbacivanja ideje izgradnje novog grada u modernističkom odnosno staljinističkom stilu koju je nametala vlast i do zagovaranja rekonstrukcije u povijesnim oblicima, ali s druge strane je doveo i do brisanja tragova njemačke kulture što je uključivalo i arhitekturu druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća.⁶⁹ Ukratko, ljudi nakon rata, zauzeti izgradnjom novog života, nisu bili zainteresirani za multikulturalno nasljeđe grada, a mit o kulturnoj i etničkoj poljskosti Gdanjska je novim stanovnicima pomagao da se pronađu u stranom prostoru.⁷⁰ Taj isti mit o davnoj veličini Gdanjska je počela iskorištavati i ondašnja vlast. Komunistička propaganda je isticala izvorno poljski karakter grada, a rekonstrukcija uništenog središta je postala jedno od glavnih sredstava gradnje toga mita.⁷¹

2.2. Ideologija i izgradnja prostora

Činjenice i događaji na kojima gradimo naše kolektivno pamćenje se temelje na stvarima u koje vjerujemo (*believabilia*) i pamtimo (*memorabilia*) i na tome gradimo naše značenje prostora.⁷² Mjesto i krajolik su nešto puno više od oruđa i kulturnog medija - oni su neodjeljivi dio nas samih i našeg identiteta.⁷³ Istraživanje kulturnog krajolika shvaćenog kao vizualni i simbolični način izražavanja kulturnih vrijednosti društvenog ponašanja i individualnog djelovanja na određenom području se temelji na interpretiranju fenomena i procesa koji svoj vizualni izraz pronalaze u morfologiji grada, njegovom izgledu, prostornom rasporedu, nazivima i značenjima određenih objekata i mjesta.⁷⁴ Pritom kulturni krajolik i urbanistički prostor predstavljaju dugotrajno pamćenje društva i materijalni su nositelj povijesnog pamćenja.⁷⁵ Krajolik je također i materijalni izraz snage i vlasti: kontroliranje formi i prostornog značenja je neobično dugotrajna i izražajna pojava strukture kontroliranja i vladanja zajednicom.⁷⁶ Gradski krajolik u velikoj mjeri projektiraju oni koji drže vlast u danom trenutku i to na način kako bi istaknuli one elemente prošlosti koji su za njih važni, stoga kulturni krajolik postaje „model

---

⁶⁸ Usp. Jacek Friedrich, »Odbudowa Gdańska jako miasta polskiego po 1945 roku« u: *Pomerania* 3 (2007.), str. 6

⁶⁹ Usp. Peter Oliver Loew, »Historia szuka pamięci«, 2014., str. 147.

⁷⁰ Basil Kerski, »Gdańskie tożsamości. Wstęp do antologii«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdanjsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 7.

⁷¹ Bronisław Małecki, Jakub Szczepański, »O odcieniach „swojskości“ w architekturze Gdańska. Gdańskie formuły patosu«, u: *Gust Gdański* (Gdanjsk, Nadbałtyckie Centrum Kultury, 23.-24. 10. 2002.), (ur.) Bronisława Dejna, Jakub Szczepański, Gdanjsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, 2004., str. 34.

⁷² Mariusz Czepczyński, »Gdańskie krajobrazy pamięci i zapomnienia: (re)interpretacje przestrzeni miejskiej ostatnich 20 lat«, 2010., str. 150.

⁷³ Isto, str. 152.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, str. 154.

nečega“, uputa za naše uspomene i „meandar pamćenja“. ⁷⁷ Kulturni krajolik je svojevrsna panorama, kompozicija ili palimpsest koji predstavlja odnos između vlasti i povijesnih događaja kroz sustav znakova zapisanih na mnogim razinama, u arhitekturi, funkciji, značenju jednako s estetskog aspekta kao i etičkog, političkog, financijskog, pravnog, infrastrukturnog, kulturnog i društvenog. ⁷⁸

Svjetski važnosti kulturnog krajolika u oblikovanju kolektivnog identiteta, komunističke vlasti su vršile pritisak na stvaratelje i od umjetnika su zahtijevale umjetnost angažiranu u političkom smislu - umjetnost koja bi propagirala novi društveni sustav. ⁷⁹ To je rezultiralo poslijeratnom dominacijom socijalističkog realizma u Poljskoj isto kao i u drugim zemljama koje su bile pod utjecajem Sovjetskog Saveza. Osim toga, politički režim je utjecao i na konzervatorski pokret u Poljskoj u kojem je rekonstrukcija bila podređena funkcioniranju komunističkog društva umjesto da je ostala vjerna konceptu prijašnjeg stanja. ⁸⁰ Edmund Goldzamt, vodeći poljski ideolog socijalističkog realizma u arhitekturi, tvrdi da „u vrijeme stvaranja socijalizma u Poljskoj, kada za radničku klasu nastojimo izgraditi tvornice, radionice i javne zgrade pune prostora i svjetlosti te ugodne stambene zgrade okružene zelenilom, ne možemo dopustiti rekonstrukciju uništenih povijesnih stambenih zgrada“. ⁸¹ On smatra da povijesne stambene zgrade (*kamienice*), koje su sastavni dio vizualnog identiteta prijeratnog Gdanjska, ne mogu radnicima osigurati potrebne uvjete. Općenito, u periodu komunističke vladavine u Poljskoj, posebice do 1956. godine, program zaštite spomenika ovisio je o ocjeni stanovnika grada i lokalne samouprave. Oni su donosili odluku o obnovi ugroženih relikta svoje povijesti, dok je posao konzervatorske struke bio da konzervatorsku doktrinu uskladi s društvenim potrebama i pritiskom vladajućih. ⁸²

2.3. Poslijeratna promocija poljskosti

U takvim okolnostima Gdanjsk se ističe zbog toga što pamćenje prošlosti grada nije isključivo rezultat povijesne politike. ⁸³ Štoviše, Jacek Friedrich smatra da su zanimanje stanovništva Gdanjska za obnovu i pritisak lokalne zajednice da se provede rekonstrukcija u povijesnim oblicima bili zaslužni za to da je centralna vlast potvrdila odluku o rekonstrukciji u

---

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto, str. 155.

⁷⁹ Usp. Michał Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, 1999., str. 145.

⁸⁰ Usp. Andrzej Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, 2012., str. 192-193.

⁸¹ Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 109.

⁸² Usp. Teresa Zarębska, »Problem Kulturowego autentyzmu miasta odbudowanego«, u: *Miasto historyczne w dialogu z współczesnością*, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdanjsk: Nadbyłyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 55

⁸³ Peter Oliver Loew, »Historia szuka pamięci«, 2014., str. 151.

povijesnim oblicima.⁸⁴ Iako bi danas bile neshvatljive, donesene odluke o rekonstrukciji i lažno pamćenje prošlosti koje je kreirano su u prva dva desetljeća nakon rata odgovarale su većini lokalne zajednice. Kako to navodi njemački povjesničar Peter Oliver Loew, u poslijeratnom Gdanjsku nije bilo moguće graditi novi identitet bez podrške u povijesti, pogotovo jer se to odvijalo na tlu „njemačkog“ povijesnog kontinuiteta.⁸⁵ Upravo zbog toga službena propaganda gradila je sliku Gdanjska kao poljskog grada, dok je njemačkost bila uništavana, prešućivana ili minimalizirana. Zbog toga ne čudi da su u Gdanjsku cjenjeniji bili renesansa i barok negoli klasicizam. Naime, koliko je u staljinističkoj Varšavi bilo lako kasnije mutacije neoklasicizma poistovjetiti s poljskom tradicijom, toliko se u Gdanjsku neoklasicizam nije kronološki povezivao s toliko isticanom poljskošću grada, štoviše suprotno, on se vezao uz prusko vladanje Gdanjskom.⁸⁶ Kako su novine u to vrijeme pisale, prvi zadatak je bio uvesti poljsku administraciju, dok je drugi zadatak bio uvesti poljsku misao, poljsku kulturu, poljske poslove, a izbaciti sve pruske, hitlerovske, njemačke materijalne i nematerijalne ostatke.⁸⁷ Već smo vidjeli da je i stanovništvo podupiralo takav stav, što je razumljivo ako u obzir uzmemo pretrpljenu traumu, no ono što iznenađuje je da je u to vrijeme i skupina konzervatora promovirala brisanje svih tragova njemačkog postojanja u Gdanjsku.

3. POSLIJERATNA USPOSTAVA ORGANA ZA ZAŠTITU SPOMENIKA

Poljski odbor narodnog oslobođenja (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego) je početkom 1944. godine u Lublinu utemeljio specijalni Odjel za rekonstrukciju (Dział Odbudowy), koji se bavio svim pitanjima vezanim uz obnovu cijele države.⁸⁸ Odjel je krajem godine preimenovan u Ured za planiranje i rekonstrukciju (Biuro Planowania i Odbudowy).⁸⁹ S obzirom da jedan organ nije bio dovoljan, Ministarsko vijeće (Rada Ministrów) je u proljeće 1945. godine utemeljilo Ministarstvo za rekonstrukciju (Ministerstwo Odbudowy) koje je surađivalo s brojnim novoutemeljenim organizacijama i uredima.⁹⁰ Njegovo djelovanje na terenu se prvenstveno temeljilo na djelovanju radnih skupina koje su dolazile na novooslobođeni teritorij. Tako je na područje Gdanjske pokrajine 9. travnja 1945. godine došla Radna skupina za

---

⁸⁴ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 19.

⁸⁵ Peter Oliver Loew, »Historia szuka pamięci«, 2014., str. 151.

⁸⁶ Ewa Barylewska Szymańska, »Gdańskie i lubeckie stowarzyszenia na rzecz ochrony zabytków w XIX i początkach XX wieku«, u: *Studia z historii sztuki i kultury Gdańska i Europy Północnej* (Gdanjsk, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2002.), (ur.) Jacek Friedrich, Edmund Kizik, Gdanjsk: Oddział Gdański, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2003., str. 441.

⁸⁷ Usp. Jacek Friedrich, »Odbudowa Gdańska jako miasta polskiego po 1945 roku« u: *Pomerania* 3 (2007.), str. 6.

⁸⁸ Usp. Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 166.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto.

planiranje i rekonstrukciju (Grupa Operacyjna Planowania i Odbudowy) kojom je upravljao arhitekt i urbanist Stanisław Rożański.⁹¹

Pred tom skupinom je bio velik zadatak uspostavljanja odgovarajućeg sustava za zaštitu spomenika koji u Gdanjsku u tom trenutku nije postojao s obzirom da je do tada njime upravljala Njemačka. Radna skupina je imala nekoliko zadataka: morala je surađivati s novo organiziranom javnom administracijom i samoupravom u organiziranju tehničkih ureda, morala je osigurati planove, projekte, karte i drugu dokumentaciju, morala je preuzeti i osigurati sva građevinska poduzeća i dodijeliti im odgovarajuće urede te je na temelju bivših njemačkih poduzeća morala utemeljiti Državnu udruhu građevinskih poduzeća (Państwowe Zrzeszenie Przedsiębiorstw Budowlanych).⁹²

Kako bi osigurali spomenute planove i karte, članovi ove Radne skupine su na baltičkom obalnom području pretraživali državne urede, samouprave, arhitektonske urede, građevinska poduzeća, tehničke urede, itd. Pronađenu dokumentaciju su zatim u slučaju da se ona već nalazila pod odgovarajućom administracijskom skrbi ostavljali na mjestu, a u suprotnom su ju sakupljali i pohranjivali u arhiv novoosnovanih tehničkih ureda i u Regionalni ured za prostorno planiranje (Regionalne Biuro Planowania).⁹³

S obzirom da su saznali da je osiguravanje građevinskih poduzeća istovremeno provodila i radna skupina Odjela za građevinarstvo i opremu (Departament Przemysłu Budowlanego i Sprzętu) Ministarstva graditeljstva (Ministerstwo Przemysłu) u Wrzeszczu taj zadatak su u potpunosti prepustili njima.⁹⁴

Nakon što je Radna skupina za planiranje i rekonstrukciju osigurala prostor za svoje djelovanje, 30. travnja 1945. godine pridružila se Gdanjskom uredu za rekonstrukciju (Gdańska Dyrekcja Odbudowy, **dalje: GDO**) koji nije ovisio o pokrajinskoj administraciji, nego je direktno odgovarao ministrima.⁹⁵ Prije početka samih radova na rekonstrukciji središta grada, zadaci GDO-a su bili: angažiranje radnika, konsolidiranje zgrade Gdanjskog ureda, koja je bila oštećena u ratu, zatim inventarizacija ratne štete, izračun konsolidiranja javnih zgrada i kompleksa te rušenje uništenih kuća.⁹⁶

Osim GDO-a na području Gdanjska djelovala je i grupa stručnjaka Ureda za rekonstrukciju glavnog grada (Biuro Odbudowy Stolicy) te Općinska uprava u Varšavi (Zarząd

---

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

⁹³ Isto, str. 166-167.

⁹⁴ Isto, str. 167.

⁹⁵ Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 167.

⁹⁶ Usp. Isto, str. 167.

Miejski w Warszawie) čiji je zadatak također bila organizacija aparata za rekonstrukciju grada isto kao i zaštita postojećih objekata.⁹⁷

Stručnjaci Ureda za rekonstrukciju glavnog grada su postali okosnica odjela zaduženog za komunikacijsko-građevinske probleme u sklopu novoosnovane Općinske uprave u Gdanjsku (Zarząd Miejski w Gdańsku).⁹⁸ Na čelu Komunikacijsko-građevinskog odjela (Wydział Komunikacyjno-Budowlany) je od 19. travnja 1945. godine bio arhitekt Włodzimierz Pawłowski.⁹⁹ Zadaci ovog odjela su bili rješavanje problema prometne komunikacije, odvoda vode, arhitekture, urbanizma i građevinskih poduzeća.

Kako bi uskladili djelovanje GDO-a i ostalih odjela te zakonski odredili njihove ovlasti, 6. lipnja 1945. godine određeno je da će GDO raspolagati kreditima i upravljati radovima na rekonstrukciji Gdanjska, dok će za ostatak pokrajine biti zaduženi terenski građevinski i komunikacijsko-građevinski odjeli.¹⁰⁰

Izvršni aparat GDO-a su tada činili ravnatelj, zaposlenici i Nadzorni odbor (Rada Programowa). GDO je bio zadužen za koordinaciju radova različitih tijela odgovornih za rekonstrukciju te je bio glavni izvršitelj rekonstrukcije Gdanjska, Gdynie, Sopota i Elbląga¹⁰¹ do kraja svojeg djelovanja 1950. godine.¹⁰² Osim GDO-a na rekonstrukciji grada, ali i cijele Gdanjske pokrajine sudjelovale su Općinske uprave Gdanjska, Gdynie, Sopota i Elbląga te Regionalni ured za prostorno planiranje (Regionalny Urząd Planowania Przestrzennego). GDO je surađivao i sa Sindikatом graditeljstva (Zjednoczenie Przemysłu Budowlanego) koji je bio zadužen za nabavu materijala s lokalnog područja te s Centralom za građevinski materijal (Centrala Materiałów Budowlanych) koja je bila zadužena za nabavu građevinskog materijala s područja cijele države.

Za vrijeme radova na rekonstrukciji Gdanjska zadaće GDO-a, određene njegovim statutom, su bile: pokretanje i obnova organizacija i javnih ustanova, rekonstrukcija stambenih zgrada, zaštita objekata od posebne važnosti s obzirom na materijalnu i spomeničku vrijednost i rušenje razvalina - pogotovo onih koje ugrožavaju sigurnost.¹⁰³ GDO je bio odgovoran i za potvrđivanje projekata, davanje mišljenja, administrativna i građevinska pitanja, statistiku gradnje, evidenciju stručnih suradnika, strukovno obrazovanje, upravljanje kulturnim dobrima i

---

⁹⁷ Usp. Isto.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Usp. Isto.

¹⁰⁰ Usp. Isto, str. 168.

¹⁰¹ Poljski gradovi koji spadaju pod Gdanjsku pokrajinu.

¹⁰² Usp. Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 172.

¹⁰³ Isto, str. 168.

konzerviranje nepokretnih kulturnih dobara, upravljanje sanitarnim čvorovima i raspolaganje novčanim sredstvima koja su mu dodijeljena za rekonstrukciju.¹⁰⁴

Nadalje, u kolovozu 1945. godine organizirana je Komisija za rekonstrukciju grada (Komisja Odbudowy Miasta). Njezini zadaci su bili procjena i planiranje proračuna cijelog gospodarstva na području rekonstrukcije i stvaranje Fonda za rekonstrukciju grada (Fundusz Odbudowy Miasta).¹⁰⁵ Osim toga, u studenom 1946. godine je na zahtjev tadašnjeg gradonačelnika Władysława Czernog utemeljen Socijalni odbor za obnovu grada Gdanjska (Społeczny Komitet Odbudowy Miasta Gdańska), čiji je zadatak bio organiziranje besplatne radne snage (stanovnika) koja će očistiti grad od ruševina. Zanimljivo je da su među angažiranim radnicima bili i preostali Nijemci, tj. ranije spomenuta treća grupa stanovništva. Oni su kao stanovnici mogli biti potrebna radna snaga, ali se njihovo mišljenje niti sjećanje nije uzimalo u obzir prilikom rekonstrukcije jer se promovirala *poljskost* čiji nositelji oni nisu bili, barem ne prema stajalištu tadašnjeg režima i novog stanovništva.

Vrhovna uprava za muzeje i zaštitu spomenika (Naczelna Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków, **dalje: NDMOZ**¹⁰⁶) Ministarstva kulture i umjetnosti u Varšavi (Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie) je u listopadu 1945. godine u Gdanjsk poslala svojeg izaslanika, arhitekta i konzervatora Jana Borowskog koji je trebao upravljati zaštitnim radovima na najvažnijim spomenicima i pripremati detaljne planove radova za 1946. godinu.¹⁰⁷ Ostale obaveze izaslanika su bile: organiziranje repozitorija, upravljanje njihovim funkcioniranjem i financijama, traženje i odabir pokretnih spomenika, izrada popisa, dobivanje dozvola za transport spomenika od repozitorija do željenih mjesta i izbor zaposlenika do određenog stupnja.¹⁰⁸

Naime, Jan Borowski je 1. ožujka 1946. godine postao prvi poljski konzervator Gdanjske pokrajine te je od tada na njemu počivala sva odgovornost za stanje spomenika na području cijele Gdanjske pokrajine - pred njim je bila procjena stanja povijesnog središta grada i inventarizacija, pripremanje plana najhitnijih konzervatorskih radova, određivanje hijerarhije potreba i perspektive realizacije istih, okupljanje stručnih timova, organiziranje ureda, ali i

---

¹⁰⁴ Usp. Isto, str. 168-169.

¹⁰⁵ Isto, str. 172.

¹⁰⁶ Vrhovna uprava je imala ulogu glavnog konzervatorskog ureda u Poljskoj. Naziv je 1950. godine promijenila u Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, a djeluje i danas pod nazivom Departament Ochrony Zabytków.

¹⁰⁷ Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 58.

¹⁰⁸ Lidia Małgorzata Kamińska, »Powojenne składnice przemieszczanych dóbr kultury w Polsce. Przyczynek do szerszego opracowania«, u: *Muzealnictwo* 57 (2016.), str. 74-80. (str. 75.)

pronalaska korisnika za oštećene spomenike.¹⁰⁹ Naravno, to sve je morao ostvariti u suradnji s lokalnim vlastima.

Nakon dolaska u Gdanjsk Jan Borowski se zaposlio kao profesor na Odjelu arhitekture Tehničkog sveučilišta u Gdanjsku (Politehnika Gdańska) što mu je omogućilo da u rad na inventarizaciji, sakupljanju dokumentacije i rješavanju konzervatorskih problema uključi svojih dvanaest studenata.¹¹⁰ Njegov prvi suradnik je bio arhitekt Witold Majewski. Nakon što je okupio početnu radnu snagu uslijedilo je organiziranje konzervatorskog ureda. Usporedno s radovima na inventarizaciji Jan Borowski je pristupio organiziranju arhitektonske radionice u sklopu konzervatorskog ureda. U njoj su među ostalima bili zaposleni arhitekt Józef Chrzanowicz i građevinski tehničari Zofia Worobiew i Jan Cofta.¹¹¹ Važnu ulogu u organiziranju sustava zaštite spomenika je imala Anna Drozdowiczowa koja je vodila ured pokrajinskog konzervatora.¹¹² Idući korak je bilo organiziranje Radionice za restauraciju slika i skulptura. Ona je bila otvorena već u srpnju 1946. godine, a godinu dana kasnije je bila pretvorena u Konzervatorsku radionicu.¹¹³ Od srpnja 1947. godine konzervatorskom uredu se pridružio i povjesničar umjetnosti, konzervator Bronisław Mieszkowski koji je bio zamjenik Jana Borowskog u periodu od 1947. do 1951. godine.¹¹⁴ Od 1950. godine ovlasti i utjecaj konzervatorskog ureda su slabili te je Jan Borowski 30. travnja 1951. godine napustio poziciju pokrajinskog konzervatora.¹¹⁵

Osim već spomenutih tijela i osoba zaduženih za poslijeratnu rekonstrukciju, na području Gdanjska je djelovao i generalni konzervator spomenika za područje cijele Poljske Jan Zachwatowicz koji nije osobno provodio radove, ali su njegove odluke i mišljenje utjecali i određivali koncept rekonstrukcije povijesnog središta Gdanjska.¹¹⁶

Tako je upravo na savjet Jana Zachwatowicza tadašnji Ministar kulture i umjetnosti 25. kolovoza 1950. godine organizirao Državno poduzeće odjela za zaštitu spomenika (Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków) čiji je glavni cilj bio provođenje istraživačkih i znanstvenih studija, davanje stručnog mišljenja i izvođenje arhitektonskih projekata za sva područja zaštite kulturnih dobara.¹¹⁷ Gdanjski odjel Državnog

---

¹⁰⁹ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 58-69.

¹¹⁰ Isto, str. 66-80.

¹¹¹ Isto, str. 72.

¹¹² Isto.

¹¹³ Usp. Isto

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Usp. Isto

¹¹⁷ Usp. *Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków*,

https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRZEDSI%20BIORSTWO_PA%20KONSERWACJI_ZABYTEK%20W (pregledano 15. 5. 2018.)

poduzeća odjela za zaštitu spomenika nastao je u ožujku 1951. godine te je preuzeo vodstvo nad ranije spomenutom Konzervatorskom radionicom.¹¹⁸ Ravnatelj odjela je bio Józef Kobrzyński, a njega je 1958. godine naslijedio Tadeusz Polak koji je na toj poziciji ostao do 1965. godine.¹¹⁹

3.1. Financije, investitori i prioriteta u obnovi

Financijski troškovi rekonstrukcije spomenika su pokriveni iz budžeta GDO i Ministarstva kulture i umjetnosti.¹²⁰ GDO je 1945. godine izdvojio više od dva milijuna zlota za zaštitu spomenika, dok je u toj istoj godini izdvojio više od šesnaest milijuna zlota za poslove čišćenja i iskopavanja ostataka.¹²¹ Ministarstvo je te iste godine izdvojilo milijun i pol zlota za potrebe zaštite spomenika.¹²² Ovi podaci nam pokazuju razmjer uništenosti Gdanjska, ali i koliko je malo novca izdvojeno za potrebe zaštite spomenike u odnosu na sredstva izdvojena za samo čišćenje grada.

Glavni izvor financiranja radova na samim spomenicima je bio proračun NDMOZ-a kojim je raspolagao zamjenik ravnatelja, generalni konzervator spomenika, profesor Jan Zachwatowicz.¹²³ Za zaštitu, konzerviranje i rekonstrukciju spomenika Gdanjska od 1945. do 1950. godine iz konzervatorskog budžeta, odnosno proračuna NDMOZ-a, izdvojeno je 350 466 000 zlota.¹²⁴

U razdoblju od 1945. do 1949. godine GDO je osigurao 6,8% svih poreza za zaštitu spomenika, što iako je bilo puno, nije bilo dovoljno da spase sve vrijedne spomenike.¹²⁵ Na samom početku sva dodijeljena sredstva su bila namijenjena zaštiti i adekvatnom zbrinjavanju spomenika i njihovih ostataka kako bi se time spriječilo njihovo daljnje propadanje. Tako je u prvih godinu dana djelovanja Jana Borowskog od degradacije spašen velik broj najvažnijih spomenika poput crkve svete Marije, Kraljevske kapelice, Vijećnice Głównog Miasta, Artusovog dvora, Velike oružarnice, svih gradskih vrata i većine drugih crkava, ali je jako malo pažnje posvećeno stambenim zgradama.¹²⁶

GDO nije bio zadužen za obnovu luke i okolnog terena, tvornica, vojnih objekata i gradske željeznice - ti objekti i ustanove su iz vlastitih resursa morali provesti obnovu.¹²⁷ Za te

---

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 63.

¹²¹ Usp. Isto, str. 63-64.

¹²² Isto, str. 65.

¹²³ Isto, str. 55.

¹²⁴ Isto, str. 285.

¹²⁵ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 50-51.

¹²⁶ Isto, str. 52.

¹²⁷ Usp. Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 170-171.

radove je bilo zaduženo Sjedište izaslanstva vlade (Centrala Delegatury Rządu). Također, za radove na privatnim objektima i na objektima zadruga financijski su bili odgovorni njihovi vlasnici.¹²⁸

Radi koordinacije financijskih sredstava svih organa i gospodarskih institucija osnovano je novo administrativno tijelo, Vijeće za obnovu obale (Rada Odbudowy Wybrzeża, dalje: ROW), čiji je zadatak bio sudjelovanje u radovima, postavljanje općih načela rekonstrukcije utemeljenih na ekonomskim i gospodarskim uvjetima, mobilizacija resursa i briga za način izvođenja radova.¹²⁹

Pitanju stambenih zgrada posvetila se Uprava za izgradnju radničkih naselja (Dyrekcja Budowy Osiedli Robotniczych) koja je raspolagala sredstvima Društva radničkih naselja (Zakład Osiedli Robotniczych). Društvo radničkih naselja je kao investitorsku udrugu 26. travnja 1948. godine osnovalo Vijeće ministra.¹³⁰ Sjedište udruge je bilo u Varšavi, a u razdoblju između 1951. i 1956. godine ono je preoblikovano u Središnji odbor za izgradnju gradova i naselja (Centralny Zarząd Budowy Miast i Osiedli).¹³¹ Prvi ravnatelj gdanjske Uprave za izgradnju radničkih naselja bio je Henryk Fray koji se zalagao za ponovnu izgradnju središta Gdanjska u obliku radničkog naselja koje bi bilo u skladu sa socijalističkim poimanjem urbanizma. On je smatrao da arhitektura gdanjskih *kamienica*¹³² nije adekvatna za suvremene potrebe te da je jedino novogradnju moguće odlično ujediniti s elevacijom gdanjskih kuća i time osigurati velik i svijetao prostor za radnike što je bilo u skladu sa socijalističkom propagandom i prividnom slikom sretnih, nasmijanih radnika u stanovima okupanim suncem.¹³³ Njegovo stajalište je podupirao arhitekt Zbigniew Żuławski koji je vodio Središnji ured za izradu projekta i studija izgradnje naselja (Centralne Biuro Projektów i Studiów Budownictwa Osiedlowego) Društva radničkih naselja koji je bio organiziran u sklopu Uprave za izgradnju radničkih naselja sredinom 1948. godine.¹³⁴ Ostali članovi Tehničkog vijeća ovog ureda su bili Władysław

---

¹²⁸ Isto, str. 170.

¹²⁹ Usp. Isto.

¹³⁰ Usp. Jakub Kujawa, »Działalność inwestycyjna Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych w Bydgoszczy w latach 1950-1956« u: *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy* 6 (2014.), str. 85.

¹³¹ Isto, str. 86.

¹³² Termin *kamienica* se u poljskom jeziku pojavio u drugoj polovici 15. stoljeća kako bi se označile stambene zgrade izgrađene od kamena ili cigle te je taj izraz zamijenio ranije korištene latinske izraze *domus lapidea* i *domus murata* i njemačke *steinhuse* i *hüse müern*. *Kamienica* se danas može opisati kao uža višekatna ciglena građevina u nizu s individualiziranim pročeljem i gospodarskom zgradom sa stražnje strane. Ona predstavlja glavnu komponentu ulica, te je temeljna jedinica tradicionalne strukture poljskih gradova: Usp. Maria Jolanta Sołtysik, »Termin i pojęcie kamienicy w tradycji historycznej«, u: *Kamienica w krajach Europy Północnej*, (ur.) Maria Jolanta Sołtysik, Gdanjsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2004., str. 26-33.

¹³³ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 118.

¹³⁴ Usp. Izabella Trojanowska, »Wstęp«, u: *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, (ur.) Maria Aldona Kozłowska, Gdanjsk: Wydawnictwo Morskie, 1978., str. 11.

Czerny, Marian Osiński, Witold Minkiewicz, Witold Doliński i Witold Majewski.¹³⁵ Sredinom lipnja 1949. godine Društvo radničkih naselja je donijelo odluku o izgradnji radničkog naselja na području Głównog Miasta te su ubrzo započeli s radovima na ulici Ogarna.¹³⁶ To nam pokazuje utjecaj investitora i vlasti na tijek radova u središtu Gdanjska. Središnji ured za izradu projekta i studija izgradnje naselja Društva radničkih naselja je prestao postojati 1951. godine kada se zajedno sa Središnjim uredom za izradu arhitektonskih i građevinskih projekata (Centralnym Biurom Projektów Architektonicznych i Budowlanych)¹³⁷ pretvorio u „Miastoprojekt“.¹³⁸

4. RASPRAVA O NAČINU OBNOVE SREDIŠTA GDANJSKA

Neposredno nakon rata, paralelno uz osnivanje organizacija zaduženih za obnovu grada, započela je i diskusija o obnovi Gdanjska. Jedno od prvih pitanja je bilo treba li središte Gdanjska - Główne Miasto - uopće rekonstruirati. Rasprave nisu završile ni nakon što su započeli radovi na rekonstrukciji. Usporedno s radovima, koji su započeli 1949. godine, na stranicama raznih novina, na različitim sastancima i kongresima se skoro deset godina odvijala diskusija o načinu rekonstruiranja središta Gdanjska u cjelini i svakog njegovog fragmenta.¹³⁹

4.1. Diskusije o smjeru obnove Gdanjska u cjelini

Henryk Tetzlaff u članku »Czy i gdzie Gdańsk powinien być odbudowany« objavljenom 1947. godine u novinama „Dziennik Bałtycki“ saznajemo da su postojala četiri različita poslijeratna stajališta o načinu obnove Gdanjska.¹⁴⁰ Prvo se u potpunosti protivilo rekonstrukciji povijesnog središta Gdanjska, drugo se zalagalo za selektivnu rekonstrukciju središta (u kojoj se ne bi obnavljali nikakvi tragovi njemačke arhitekture), treće stajalište se opiralo emocijama i zalagalo za izgradnju novog Gdanjska po suvremenim urbanističkim načelima što je podrazumijevalo premještanje središta na baltičku obalu u blizinu luke, dok je četvrto stajalište podupiralo ideju potpune rekonstrukcije povijesnog središta

Radikalan protivnik rekonstrukcije Gdanjska u bilo kakvom obliku je među ostalima bio arhitekt i član uprave GDO-a Mieczysław Janowski zbog toga što je smatrao da bi rekonstrukcija

---

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Dalje u tekstu CBPAiB

¹³⁸ Izabella Trojanowska, »Wstęp«, 1978., str. 13.

¹³⁹ Usp. Jerzy Stankiewicz, »Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska«, u: *Ochrona zabytków* 12/3-4 (1959.), str. 153.

¹⁴⁰ Fragment članka donosi Wiesław Gruszkowski u radu »Spór o odbudowę Gdańska ze zniszczeń wojennych 1945 roku«, u: *Gdańsk w gospodarce i kulturze europejskiej* (Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 19. 4. 1997.), (ur.) Marian Mroczi, Gdańsk: Marpress, 1997., str. 150-151.

povijesnih oblika predstavljala grijeh, isto kao i useljavanje modernih ljudi u gotičke domove, ali i kao uklapanje modernih zgrada u gotički raster ulica.¹⁴¹ On je navodio da je važnije i ispravnije iskreno prikazati ruševine te uz njih prikazati prijašnje stanje i provesti zaštitne radove, negoli stvoriti lažne povijesne oblike.¹⁴² Takav stav nam govori o poznavanju europskih konzervatorskih tendencija. Međutim, s obzirom na razmjer uništenosti Gdanjska realizacijom ovog prijedloga nastao bi „grad duhova“ koji bi sa sobom nosio samo loše pamćenje, a time i nemogućnost zaboravljanja proživljene traume. Protiv rekonstrukcije je bio i publicist Ksawer Pruszczyński.¹⁴³

Brojni su bili oni koji su imali negativno mišljenje o rekonstrukciji u povijesnim oblicima, ali ne zbog toga što su smatrali da grad treba ostaviti u ruševinama kao podsjetnik, već zbog negativnog stava prema gdanjskoj prošlosti, točnije onoj koja se veže uz Njemačku. Zbog toga su se zalagali za rekonstrukciju koja ne bi obuhvaćala spomenike druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Među takvima su bili istaknuti zagovaratelj repolonizacije teritorija „vraćenih zemalja“ Edmund Osmańczyk, jedan od rijetkih poznavatelja gdanjske arhitekture Jan Kilarski i brojni drugi.¹⁴⁴ Jedno od prvih javnih istupanja na temu rekonstrukcije Głównog Miasta u njegovim povijesnim oblicima bilo je predavanje Władysława Czernog održano 1. rujna 1945. godine u Auditorium Maximum Tehničkog sveučilišta u Gdanjsku.¹⁴⁵ U njemu je gradonačelnik Gdanjska naveo da „zgrade zamaskirane u deutsch, deutscher, am deutschesten“ treba ukloniti kao „neprijatelje opće kulture“.¹⁴⁶ Smatrao je da nakon uklanjanja Nijemaca treba likvidirati sve tragove njihove prisutnosti, počevši od onih najočitijih poput naziva i natpisa do rušenja njemačkih pročelja.¹⁴⁷ U skladu s time, isticali bi se poljski simboli i tzv. „gdanjski stil“. Ovakav stav nam pokazuje zašto pamćenje preostalog njemačkog dijela stanovništva nije bilo uzimano u obzir prilikom rekonstrukcije grada.

U raspravu su se uključili i oni koji su smatrali da novi centar treba izgraditi sjevernije, a da na području povijesnog središta treba izgraditi moderne stambene zgrade. Najveći zagovaratelji takvog stava su bili Julian Rummel i Henryk Tetzlaff.¹⁴⁸ Henryk Tetzlaff je smatrao da bi izgradnja potpuno novog Gdanjska donijela veće priznanje u očima svijeta nego rekonstrukcija povijesnih oblika za koje navodi da su neupitno romantičarski i neupitno lijepi, ali

---

¹⁴¹ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 89.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto, str. 90.

¹⁴⁴ Isto, str. 83-97.

¹⁴⁵ Izabella Trojanowska, »Wstęp«, 1978., str. 9.

¹⁴⁶ Usp. Jacek Friedrich, »Odbudowa Gdańska jako miasta polskiego po 1945 roku« u: *Pomerania* 3 (2007.), str. 6.

¹⁴⁷ Isto, str. 7.

¹⁴⁸ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 97-98.

da su strani i da su ih kao društvo prerasli.¹⁴⁹ Takav stav je bio u skladu s načelima socijalizma što nam potvrđuje izjava K. Dorosiewicza: „U vrijeme stvaranja socijalizma u Poljskoj, kada težimo [...] stambenim zgradama za radničku klasu, ne možemo dopustiti rekonstrukciju znamenitih građevina koje su se našle u ruševinama.“¹⁵⁰

Takvo mišljenje je ponajviše kritizirao Marian des Loges koji je smatrao da bi izgradnja modernog središta na mjestu povijesnog bilo „tužno svjedočanstvo barbarstva prema cijelome svijetu“ i da pomoću planova, fotografija i slika treba provesti rekonstrukciju povijesnog središta u slučajevima kada je to moguće.¹⁵¹

Vrhunac rasprave je nastupio za vrijeme sastanka kojeg je organiziralo Društvo prijatelja znanosti i umjetnosti (Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki) 1947. godine i predavanja Władysława Czernog pod nazivom „Zagadnienia odbudowy krajobrazu Gdańska“.¹⁵² Zaključci sastanka i predavanja su bili da središte Gdanjska treba što vjernije rekonstruirati na temelju planova, slika i crteža, da treba rekonstruirati pročelja stambenih zgrada na temelju sačuvanih planova, a kada oni izostaju da treba napraviti jednostavna pročelja koja se neće nametati onim povijesnim te da bi izgradnja novog modernog središta na mjestu povijesnog bio barbarski čin.¹⁵³

Veliki utjecaj na plan prostornog uređenja Głównog Miasta je imao nacionalni kongres konzervatora koji se odvio u rujnu 1947. godine u Gdanjsku.¹⁵⁴ Kongres je vodio Jan Zachwatowicz, a okosnica rasprave je bio referat W. Czernog u kojem je ponovio teze iz gore spomenutog predavanja.¹⁵⁵ Na njemu je većina sudionika zagovarala rekonstrukciju u povijesnim oblicima. U veljači iduće godine Društvo prijatelja znanosti i umjetnosti je ponovno organiziralo sastanak na kojem je Jan Zachwatowicz potvrdio odluku o rekonstrukciji Głównog Miasta.¹⁵⁶

4.2. Temeljni plan prostornog uređenja povijesnog središta

Jan Zachwatowicz je zadatak izrade plana rekonstrukcije središta Gdanjska povjerio NDMOZ-u i njegovom timu varšavskih arhitekata (Piotr Biegański, Wacław Podlewski i Kazimierz Saski te Stanisław Bobiński kao jedini gdanjski predstavnik).¹⁵⁷ Plan je bio javno predstavljen u lipnju 1948. godine pod nazivom „Gdańsk - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnic Staromiejskich“ (Slika 2, 3, 4), a na njegovu izradu su utjecali

---

¹⁴⁹ Usp. Wiesław Gruszkowski, »Spór o odbudowę Gdańska«, 1997., str. 151.

¹⁵⁰ Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 109.

¹⁵¹ Usp. Wiesław Gruszkowski, »Spór o odbudowę Gdańska«, 1997., str. 156.

¹⁵² Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 172.

¹⁵³ Usp. Isto, str. 172-173.

¹⁵⁴ Usp. Isto, str. 173.

¹⁵⁵ Usp. Isto.

¹⁵⁶ Usp. Izabella Trojanowska, »Wstęp«, 1978., str. 11.

¹⁵⁷ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 175.

konzervatori Jan Zachwatowicz i Jan Borowski.¹⁵⁸ Nacrt plana se temeljio na obnavljanju povijesnog uličnog rastera grada i njegove srednjovjekovne strukture što je eliminiralo mogućnost spajanja nekoliko *kamienica* (što je bilo karakteristično za drugu polovicu 19. i početak 20. stoljeća) i stvaranje jednolike, kompaktne arhitekture (što je u pravilu bio omiljeni motiv modernih arhitekata).¹⁵⁹ Odluke su se odnosile na ulice koje se pružaju u smjeru Motławe, dok su na poprečnim ulicama bile dopuštene izmjene čiji je cilj bio smanjivanje gustoće zgrada i popravljivanje komunikacijskih, stambenih i higijenskih uvjeta. Dubina dijela stambenih građevina (primjerice blok okružen ulicama Piwna, Kozia, Święty Duch i Szewska i veći dio ulice Ogarna) je po ovom planu trebala ostati ista, dok su za ostatak građevina bile predviđene korekture koje su podrazumijevale smanjivanje dubine građevina za manje od jedne četvrtine njihove dužine (primjerice ulica Mariacka, Długi Targ) što nije trebalo utjecati na prostorni oblik stambenih blokova.¹⁶⁰ Plan nije predviđao obnavljanje povijesnih gospodarskih zgrada, ali je uključivao zaštitu i rekonstrukciju svih sakralnih objekata Głównog Miasta, rekonstrukciju i adaptaciju javnih monumentalnih građevina (npr. Vijećnica Głównog Miasta, Artusov dvor, Orużarnica), zaštitu i rekonstrukciju najvažnijih *kamienica* (npr. Sień Gdańska, Dom Królów Polskich, Dom Angielski i Dom Uphagena) i rekonstrukciju srednjovjekovne fortifikacijske arhitekture (npr. gradskih vrata Chlebnicka, Mariacka, Stragniariska i Żuraw te kula Jacek i Łabędź).¹⁶¹ Na izradu ovog projekta je utjecala i odluka Jana Borowskog, donesena 11. listopada 1947. godine, kojom je cijelo područje Głównog Miasta proglasio povijesnim spomenikom.¹⁶² Plan ipak nije uključivao među ostalima rekonstrukciju Gdanjske tržnice niti zapadnog pročelja crkve sv. Nikole zbog toga što se radilo o oblicima historicizma koje tadašnja poljska konzervatorska struka nije smatrala kulturno vrijednima.¹⁶³ Ovaj tzv. Zachwatowiczew plan¹⁶⁴ vlast nije prihvatila, ali je imao svojevrstan službeni karakter te je na temelju njegovih smjernica napravljen urbanistički projekt rekonstrukcije Głównog Miasta kao radničkog stambenog naselja.¹⁶⁵

---

¹⁵⁸ Usp. Isto, str. 175-176.

¹⁵⁹ Usp. Isto, str. 177-179.

¹⁶⁰ Usp. Isto, str. 179.

¹⁶¹ Usp. Isto, str. 180-183.

¹⁶² Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 55.

¹⁶³ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 181.

¹⁶⁴ Ovaj plan se često naziva Zachwatowiczewim planom, iako sam Zachwatowicz zapravo nije sudjelovao u njegovoj izradi, već ga je samo odobrio. Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 246.

¹⁶⁵ Usp. Jerzy Stankiewicz, »Odbudowa zabytkowych zespołów Gdańska po 1945 r.«, u: *Ochrona Zabytków* 32/3 (1979.), str. 178.

4.3. Spor „povjesničara“ i „stvaratelja“ na primjeru ulice Szeroka

Nakon donošenja odluke o rekonstrukciji rasprave nisu stale, nego su promijenile svoj karakter. Na primjeru ulice Szeroka u Głównom Miastu upoznajemo se detaljnije sa sporom „povjesničara“ i „stvaratelja“ koji je predstavljao srž rasprava o rekonstrukciji cijelog povijesnog središta.¹⁶⁶

„Povjesničare“ je činila skupina povjesničara arhitekture okupljenih prvenstveno oko Tehničkog sveučilišta u Gdanjsku i Mariana Osińskog, dok je „stvaratelje“ činila skupina arhitekata okupljenih u „Miastoprojektu“.¹⁶⁷ Na samom početku rekonstrukcije stajao je fundamentalan kompromis čiji je uzrok bio prihvaćanje formule rekonstrukcije Głównog Miasta kao modernog stambenog naselja koje će ispuniti sve ili barem većinu tadašnjih urbanističkih zahtjeva i pritom zadržati povijesni karakter središta.¹⁶⁸ „Stvaratelji“ su smisao obnove vidjeli u rješavanju pragmatičnih problema poput socijalnih, higijenskih i funkcionalnih pitanja, s ograničenim ispunjavanjem konzervatorskih zahtjeva i postulata povijesne rekonstrukcije, dok su „povjesničari“ smisao vidjeli u potpunoj težnjoj povijesnoj rekonstrukciji grada.¹⁶⁹ Ono što je podupiralo stav „stvaratelja“ je činjenica da se o tzv. „ozdravljenju“ središta Gdanjska raspravljalo još u međuratnom periodu - smatralo se da središte nije adekvatno za suvremene potrebe te da ga treba pregraditi.¹⁷⁰ Ipak, mnogi su kritizirali takav stav. To potvrđuje izjava Ksawera Piwockog da bilo kakva izmjena originalnih arhitektonskih elementa pročelja spomenika predstavlja postupak „invazivne operacije koju treba provoditi samo u iznimnim slučajevima“.¹⁷¹

U takvom ozračju je nastao plan na temelju kojeg se odvijala rekonstrukcija cijelog Głównog Miasta. Sukladno tome, u njemu je došlo do kompromisa: „povjesničari“ su odustali od rigoroznog praćenja Rieglove doktrine (ponajviše zbog shvaćanja potreba stanovništva), a „stvaratelji“ su uvidjeli važnost zaštite povijesnih vrijednosti grada.¹⁷²

Za izradu plana obnove ulice Szeroka bio je zadužen „Miastoprojekt“, odnosno „stvaratelji“, pri čemu su „povjesničari“ imali uvid u njihove projekte.¹⁷³ Tako je Marian Osiński na samom početku u pismu (22. siječnja 1952. godine) iznio primjedbe u vezi namjera „Miastoprojekta“.¹⁷⁴ Kao prvo iskazao je strah da će se provesti pseudo-rekonstrukcija koja će

¹⁶⁶ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 241.

¹⁶⁷ Usp. Isto.

¹⁶⁸ Istostr. 242.

¹⁶⁹ Usp. Isto, str. 242.

¹⁷⁰ Usp. Isto, str. 246.

¹⁷¹ Usp. Isto, str. 245.

¹⁷² Usp. Isto, str. 249.

¹⁷³ Usp. Isto, str. 253.

¹⁷⁴ Usp. Isto, str. 252.

samo slijediti duh gdanjskog stila, a ne stvarno prijašnje stanje; kao drugo istaknuo je problem nedostatka adekvatno pripremljenog tima u „Miastoprojekt“; kao treće naglasio je da je rok za izvedbu radova prekratak. Naime, na izradi planova su započeli početkom 1952. godine, a postavljen rok za dovršetak radova je bio kraj te iste godine.¹⁷⁵ Osim toga, u pismu je zahtijevao: potpunu rekonstrukciju spomenika Głównog Miasta zajedno s ulicom Szeroka, prepuštanje rekonstrukcije gdanjskoj Konzervatorskoj radionici te izgradnju novih objekata na mjestima gdje nema dovoljno dokumentacije za rekonstrukciju, ali pod uvjetom da oni zadrže gdanjske proporcije.¹⁷⁶

Na sastanku vezanom za obnovu ulice Szeroka, održanom 21. veljače 1952. godine, okupili su se predstavnici lokalnih i pokrajinskih vlasti, Ministarstva kulture i umjetnosti, investitora, Konzervatorske radionice, pokrajinski konzervator spomenika Jan Borowski i najvažnije, predstavnici Tehničkog sveučilišta i „Miastoprojekta“.¹⁷⁷ Tamo je Kazimierz Biszewski¹⁷⁸ predstavio tri različite varijante obnove: povijesnu, modernu (*de facto* socrealistička) i tzv. posrednu, s tim da su povijesna i moderna varijanta predstavljene u nekoliko alternativa.

Prva povijesna varijanta (I A) je u većoj ili manjoj mjeri pratila spomenuta pravila koja je zadao Marian Osiński, dok je druga varijanta (I B) predviđala rekonstrukciju samo manjeg broja spomenika, a za većinu je planirala obnovu koja se nije temeljila na dokumentaciji već na općenitom stilu prijašnje gradnje.¹⁷⁹ Time bi stvorili pseudo-povijesne oblike. Prva verzija moderne varijante (II A) je predstavljala izgradnju novih unificiranih objekata koji nisu odgovarali povijesnoj parcelizaciji, ali je njihova dekoracija slijedila gdanjski stil, dok druga verzija (II B) osim parcelizacije nije slijedila ni povijesni ulični raster. Treća verzija (II C) se ni u kojem pogledu nije nadovezivala na gdanjski stil.¹⁸⁰ Marian Osiński je bio svjestan da „socijalistička varijanta“ neće zaživjeti zbog htijenja stanovništva i konzervatora. Zbog toga je kritizirao i upozoravao na nedostatke prve dvije varijante te je predstavio treću varijantu koju je nazvao posrednom, a koja je, kako je to Osiński istaknuo, predstavljala kompromis ideoloških protivnika: „povjesničara“ i „stvaratelja“.¹⁸¹ Navodili su da projekt poštuje povijesnu posebnost pročelja sa zabatima i da slijedi princip povijesnih dvostranih, prema ulici okomitih krovova s

---

¹⁷⁵ Usp. Isto, str. 251-253.

¹⁷⁶ Usp. Isto, str. 254.

¹⁷⁷ Usp. Isto, str. 254-255.

¹⁷⁸ Voditelj tima projekatana „Miastoprojekta“ koji su činili inženjeri Zbigniew Żuławski i Andrzej Kulesza te studenti Wojciech Zaleski i Jan Kroman: Usp. Isto, str. 255.

¹⁷⁹ Usp. Isto, str. 256-259.

¹⁸⁰ Usp. Isto, str. 259-263.

¹⁸¹ Usp. Isto, str. 263.

grebenom.¹⁸² Međutim treća, posredna varijanta je samo prividno bila kompromis. Naime, u potpunosti su odbacili raznolikost izgleda pročelja te su se okrenuli konvencionalnosti. Projektanti su unificirali visinu i širinu pročelja te razmještaj prozora, zabati su samo jednim manjim dijelom pratili povijesnu raznolikost te je čak nekoliko zgrada u nizu imalo isti vijenac, što je sve bilo u suprotnosti s povijesnim izgledom Gdanjska.¹⁸³ Predstavljeni projekti su izazvali brojne diskusije u kojima su sudionici ponajviše kritizirali unificiranost i shematičnost za koje su naglašavali da su strani arhitektonskoj tradiciji Gdanjska.¹⁸⁴

Ministarstvo kulture i umjetnosti je sazvalo sastanak u Gdanjsku 9. i 10. svibnja kako bi donijeli konačnu odluku o načinu rekonstrukcije.¹⁸⁵ Na sastanku su sudjelovali predstavnici tog ministarstva (među ostalima Piotr Biegański i Gerard Ciołek), Tehničkog sveučilišta u Gdanjsku (Jan Borowski, Jerzy Stankiewicz, Ryszard Massalski i Wiktor Minkiewicz), gdanjskog odjela „Miastoprojekta“ (Stanisław Bobiński, Andrzej Matens, Zbigniew Żuławski, itd.), gdanjske Uprave za izgradnju radničkih naselja (Marian Mossakowski i Adam Sokół), konzervatorske službe (Zdisław Kwaśny i Bronisław Mieszkowski), Gradske knjižnice (Marian Pelczar) i Konzervatorske radionice (Józef Chrzanowicz).¹⁸⁶ Na ovom sastanku sudionici su još snažnije zagovarali stav „povjesničara“. Tako je Marian Pelczar naglasio da se prema spomenicima moraju „odnositi s pijetetom i ne uništavati njihove ostatke jer oni posjeduju vrijednosti koje će biti nepovratno izgubljene“ ako ih se adekvatno ne zbrine.¹⁸⁷ Na sastanku je odlučeno da se prilikom rekonstrukcije moraju slijediti postulati „povjesničara“, posebice zadržavanje prvotne parcelizacije, nepravilne ulične linije (djelomično i one sa strane unutrašnjih dvorišta), nepravilno postavljenih prozora i raznolikosti dekoracije pročelja na temelju sakupljene dokumentacije kako bi se izbjegla mogućnost stvaranja pseudo-spomenika.¹⁸⁸ Među ostalim bitnijim odlukama pronalazimo da su ponavljanja istovjetnih pročelja morali ograničiti na maksimalno tri građevine u nizu, da je na najvrjednijim građevinama trebalo provesti faksimilsku rekonstrukciju u cijelosti, da su se pročelja novih građevina morala oslanjati na tradiciju arhitekture 18. stoljeća te da se ove odluke moraju primijeniti na području cijelog Głównog Miasta.¹⁸⁹ Međutim, realizacija je pokazala brojna odstupanja od ovih pravila što je rezultiralo stvaranjem pseudo-povijesnog izgleda središta Gdanjska - Głównog Miasta.

---

¹⁸² Usp. Isto.

¹⁸³ Usp. Isto, str. 263-264.

¹⁸⁴ Usp. Isto, str. 264-267.

¹⁸⁵ Usp. Isto, str. 273.

¹⁸⁶ Usp. Isto.

¹⁸⁷ Isto, str. 274.

¹⁸⁸ Usp. Isto, str. 275.

¹⁸⁹ Usp. Isto, str. 277.

5. KONZERVATORSKO-REKONSTRUKCIJSKE INTERVENCIJE NA PODRUČJU GLÓWNOG MIASTA

Osim rasprava, neposredno nakon rata započeli su i radovi na zaštiti razorenih spomenika, no prije toga GDO je radio na obnovi mreže električne energije s obzirom da je to bila osnova za daljnje radove i za osnovno funkcioniranje života u gradu. Zahvaljujući uspostavljanju napajanja krajem lipnja 1945. godine pokrenuta je tramvajska linija u Gdanjsku.¹⁹⁰ Druga važna stvar bilo je uspostavljanje gradske komunikacije za što je većinski bio zadužen Odjel za cestovni i komunikacijski sustav Gradskog odbora (poljski: Wydział Drogowo-Komunikacyjny Zarządu Miejskiego). Radovi na obnovi mostova i cesta su se odvijali istodobno s radovima na obnovi električne mreže kao i s radovima na željeznici. Ono što je također trebalo hitno popraviti su bili kanalizacija i vodovod, ali i tvornice kako bi se grad mogao gospodarski razvijati.

Također, prije izrade planova rekonstrukcije bilo je potrebno provesti akciju čišćenja, istražiti prijašnje stanje i inventarizirati spomenike. Zbog toga su osnovali Odjel za čišćenje grada (Zakład Oczyszczenia Miasta) koji ja odmah nakon rata započeo s čišćenjem ulica od smeća, ruševina, ljudskih trupala, konjskog otpada i slično.¹⁹¹ Dok je za traženje dokumentacije o povijesnom izgledu grada kojom su se onda služili arhitekti prilikom izrade planova rekonstrukcije bila zadužena Gdanjska knjižnica PAN koju je vodio doktor Marian Pelczar.¹⁹² Ono što pokazuje izraženu konzervatorsku svijest je da se prilikom inventariziranja provodilo i fotodokumentiranje. Za nju je bio zadužen profesor Jan Bułhak koji je također bio jedan od zaposlenih u konzervatorskom uredu.¹⁹³ Nakon toga je mogla uslijediti rekonstrukcija.

Prilikom rekonstrukcije poljskih gradova uništenih u ratu nastojali su slijediti sljedeće postulate: zadržavanje povijesnog uličnog rastera; zadržavanje povijesnih gabarita; uklanjanje gospodarskih zgrada; poboljšavanje i racionalizacija prometne komunikacije; izgradnja rekreacijskih područja za građane.¹⁹⁴ Projekti obnove središta Gdanjska su s jedne strane uključivali zadržavanje povijesnog uličnog rastera i visine zgrada, ali s druge rušenje gradnji u unutrašnjosti blokova te redukciju dubine građevina. Njima je bila predviđena potpuna faksimilska rekonstrukcija reprezentativnih i sakralnih građevina, a u slučajevima nedostatka potrebne dokumentacije bila je predviđena izgradnja s povijesnim reminiscencijama.¹⁹⁵ Tako u

---

¹⁹⁰ Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948*, 1981., str. 173.

¹⁹¹ Usp. Isto, str. 181.

¹⁹² Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 57.

¹⁹³ Usp. Isto, str. 71.

¹⁹⁴ Usp. Anna Kulig, »Rekonstrukcje architektoniczne - źródła i metody odtworzeń zabytków«, u: *Czasopismo Techniczne 7-A* (2008.), str. 80.

¹⁹⁵ Usp. Isto, str. 81.

Gdanjsku s jedne strane imamo brojne primjere faksimilske rekonstrukcije reprezentativnih profanih i sakralnih građevina, ali s druge strane imamo i brojne primjere pseudo-rekonstrukcija *kamienica*. Naime, prilikom rekonstrukcije *kamienica* prije svega brinulo se o glavnom pročelju i analognom rasporedu prizemlja sa stepeništem postavljenim na izvornom mjestu.¹⁹⁶ U slučajevima sačuvanih fragmenata dekoracije pročelja, konzervatori su se trudili provesti faksimilsku rekonstrukciju, no često je bilo nedovoljno dokaza kako bi se ona i provela te se u konačnici radilo o izvedbi pseudo-oblika i proizvoljne polikromije pročelja.¹⁹⁷ Općenito, generacije Poljaka rođenih nakon Drugog svjetskog rata povijesnu arhitekturu središta svojih gradova poznaju u rekonstruiranom, atraktivnom obliku.¹⁹⁸ A prilikom usporedbe današnjeg stanja i onog prije rata teško je odrediti stupanj sličnosti arhitektonskih oblika, a još je teže razlikovati rekonstruirane i autentične dijelove građevina.¹⁹⁹

5.1. Rekonstrukcije sakralne arhitekture

Kada govorimo o radovima na oštećenim spomenicima sakralne arhitekture, većinom govorimo o konsolidiranju, konzerviranju i faksimilskoj rekonstrukciji pročelja, svodova, stupova i krovova. Na ovim primjerima su provodili temeljita istraživanja prijašnjeg stanja te su težili faksimilskoj rekonstrukciji koristeći pritom sačuvane fragmente koje su pronašli u ruševinama. Radove na sakralnim objektima su pratili financijski problemi koji su dovodili do kašnjenja radova, zanemarivanja važnih koraka u konzerviranju i odustajanja od vjernog poštivanja prijašnjeg stanja građevina. Ove konzervatorsko-rekonstrukcijske radove je pratila nedosljednost i neiskustvo konzervatora i arhitekata zaduženih za radove. Nije postojao unaprijed dogovoren redoslijed radova zbog čega je svaka građevina bila primjer za sebe. Ovakav pristup je dovodio i do uništavanja izvornih dijelova spomenika te na ovim radovima možemo slijediti praksu primjene „metode pokušaja i pogreške“ te učenja na vlastitim greškama.

5.1.1 Rekonstrukcija crkve sv. Marije

Crkva svete Marije se nalazi u centru Głównog Miasta te se radi o trobrodnoj crkvi s trobrodnim transeptom i prezbiterijem. Okružena je nizom kapelica, a na njezinoj zapadnoj strani nalazi se visoki toranj. Prva konzervatorska intervencija je provedena još 1945. godine (Slika 5)

---

¹⁹⁶ Isto, str. 80-81.

¹⁹⁷ Usp. Isto, str. 81.

¹⁹⁸ Isto, str. 76.

¹⁹⁹ Usp. Isto.

te je ona uključivala zidanje ogromnih rupa u zidovima kapelica.²⁰⁰ Iduće godine su proveli čišćenje, uklanjanje ruševina i konsolidiranje sačuvanog dijela svodova kako bi spriječili njihovo daljnje propadanje.²⁰¹ Tada je prema projektu Włodziera Pawłowskog bio montiran ravan privremeni krov i viseće skele.²⁰² Sam koncept rekonstrukcije crkve izradio je konzervator Jan Borowski 1946. godine.²⁰³ On je uključivao faksimilsku rekonstrukciju svih uništenih elemenata (svodovi, tornjevi i njihove metalne kape, fijale, krov, kupola i arhitektonski detalji) na temelju dokumentacije o prijašnjem stanju.²⁰⁴ Same radove na crkvi su provodila poduzeća „Inż. Zarzecki i Ska iz Gdańska“ i „Inż. T. Jarosz iz Varšave“, dok je radove nadzirao Stanisław Witold Obmiński.²⁰⁵ U cijeli proces su bili uključeni Jan Borowski i Jan Zachwatowicz.

Sredinom 1947. godine otkrili su slabosti krune zida koja nije pružala dovoljnu potporu zbog čega su morali ukloniti gornji sloj opeke i pregraditi zid koristeći novi materijal.²⁰⁶ Iz dnevnika gradnje saznajemo i da su zbog neravnomjernog tereta pucali svodovi, otpadala žbuka i opeka te da su zbog velike opasnosti bili primorani *ad hoc* srušiti one fragmente koji su počeli padati i tako ih nepovratno izgubiti.²⁰⁷ Osim konsolidacijskih radova i uklanjanja fragmenata, te godine je bio rekonstruiran zvjezdasti svod bočnog broda.²⁰⁸ Jan Zachwatowicz je 28. siječnja 1948. godine odlučio da rekonstrukcija svodova mora u potpunosti biti provedena prije postavljanja krovne konstrukcije te da prilikom pokrivanja krova, zbog zadržavanja povijesnog spomeničkog karaktera, moraju koristiti rimske crijepove, a ne nizozemske kako je do tada bilo planirano.²⁰⁹ Zbog financijskih razloga Jan Zachwatowicz je ubrzo opet promijenio odluku. S obzirom da je rekonstrukcija svodova trebala biti završena do kraja godine, započeli su intenzivni radovi u transeptu, a zatim i u prezbiteriju čiji su stupovi bili u jako lošem stanju.²¹⁰ Projekt učvršćivanja stupova izradio je Tadeusz Jarosz te su oni u drugoj polovici 1948. godine bili osigurani postavljanjem dvostrukog armiranobetonskog plašta.²¹¹ Jan Borowski je shvaćao važnost hitnog završavanja krova stoga je na njegov zahtjev Jan Zachwatowicz odobrio da se zaustave radovi na svodovima te pokrenu oni na krovu - tako je do kraja 1948. godine

---

²⁰⁰ Usp. Stanisław Bogdanowicz, *Konkatedralna Bazylika Mariacka w Gdańsku*, Gdańsk: Zakłady Graficzne w Gdańsku, 1988., str. 20.

²⁰¹ Usp. Isto, str. 21.

²⁰² Usp. Isto, str. 52-53.

²⁰³ Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 103.

²⁰⁴ Usp. Isto, str. 103.

²⁰⁵ Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 52.

²⁰⁶ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 195.

²⁰⁷ Usp. Isto.

²⁰⁸ Usp. Isto, str. 196.

²⁰⁹ Usp. Isto.

²¹⁰ Usp. Isto, str. 199-201.

²¹¹ Usp. Isto, str. 201-202.

rekonstruiran krov nad cijelim zapadnim dijelom crkve i nad jednom trećinom transepta.²¹² S obzirom da krov nije bio dovršen, obilna kiša je utjecala na daljnje propadanje stupova, natapanja opeke i temelja što je dovelo do smanjivanja izdržljivosti cijele strukture i mogućnosti urušavanja crkve.²¹³ Šteta je bila sanirana, ali uzrok štete nije bio popravljen, odnosno krov iznad prezbiterija i dalje nije bio dovršen zbog čega se šteta iznova ponavljala. Jan Borowski je stoga na ljeto 1949. godine podnio zahtjev NDMOZ-u u kojem je naveo da krov u potpunosti treba dovršiti još u toj godini kako bi izbjegli daljnje destruktivno djelovanje padalina na stupove i temelje.²¹⁴ (Slika 6) Na jesen iste godine su započeli intenzivne radove na dovršavanju krova i zaštiti svetišta od nadolazeće zime te su do kraja godine uspjeli dovršiti krovnu konstrukciju iako su na njoj bili potrebni daljnji rekonstrukcijski radovi.²¹⁵ Nove armirano betonske krovne grede su bile za oko 15% lakše od prethodnih drvenih kako bi smanjili opterećenost zidova.²¹⁶ U narednim godinama rekonstruirali su prozore, vrata, učvrstili su stupove i temelje, rekonstruirali ostatak svodova i krunište iznad atike, u potpunosti su dovršili rekonstrukciju krova i kupole.²¹⁷ Međutim radovi nisu tekli bez problema. Naime za vrijeme radova dolazilo je do brojnih oštećenja originalne strukture (najčešće prilikom nepažljivog učvršćivanja stupova kada je bio oštećivan okolni zid).²¹⁸

Radovi su trajali do 1955. godine, te su u tom periodu u nekoliko navrata skoro bili obustavljeni zbog nedostatnih financijskih sredstava koja su onda crpljena iz resursa namijenjenih obnovi Artusovog dvora, Sobe za mučenje, Zatvorske kule i Heveliusovog doma.²¹⁹ (Slika 7) To se djelomično moglo spriječiti pravodobnom rekonstrukcijom krova i adekvatnom zaštitom crkve od vanjskih utjecaja.

5.1.2. Rekonstrukcija Kraljevske kapelice

Autor projekta rekonstrukcije Kraljevske kapelice je bio Jan Borowski i u njemu je predložio zadržavanje povijesnog izgleda građevine i arhitektonskih detalja koji su bili dobro dokumentirani na bakrorezima Petera Willera i djelima Bartela Ranischa.²²⁰

Radovi na obnovi Kraljevske kapelice su trajali od 1947. do kraja 1948. godine te su uključivali konzerviranje korpusa građevine i faksimilsku rekonstrukciju njezinog zapadnog

---

²¹² Usp. Isto, str. 199-202.

²¹³ Usp. Isto, str. 203.

²¹⁴ Usp. Isto, str. 204.

²¹⁵ Usp. Isto, str. 208.

²¹⁶ Usp. Stanisław Bogdanowicz, *Konkatedralna Bazylika Mariacka w Gdańsku*, 1988., str. 21-23.

²¹⁷ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 208-212.

²¹⁸ Usp. Isto, str. 209.

²¹⁹ Usp. Isto, str. 200-202.

²²⁰ Isto, str. 108.

dijela.²²¹ Prvo su osigurali stabilnost građevine, zatim su konsolidirali kupolu, zamijenili oštećenu ciglu lukova i pandativa tambura novom, ojačali su svodove, stupove i zidove.²²² Pažljivo, bez oštećenja sačuvanog arhitektonskog plašta, maksimalno ograničavajući uplitanje u povijesnu strukturu građevine uspjeli su zazidati najviše uništene fragmente.²²³ Nakon toga su isključivo na temelju vjerodostojnih povijesnih izvora proveli faksimilsku rekonstrukciju arhitektonskih detalja, isto kao i faksimilsku rekonstrukciju uništenog zapadnog dijela građevine.²²⁴ (Slika 8,9,10)

5.1.3. Poslijeratni radovi na crkvi sv. Nikole

Iako crkva nije bila uništena do neupotrebljivosti te se u njoj odmah nakon rata mogla služiti misa, i ona je zahtijevala određene intervencije.²²⁵ U svibnju 1946. godine Jan Borowski je GDO-u i Gradskom uredu poslao zahtjev u kojem je tražio brižljivo utezanje horizontalnim serklažima, učvršćivanje temelja i zidova kapelice sv. Hijacinta te svih potrebnih radova na samoj crkvi.²²⁶ Te radove je nadzirao inženjer Feliks Godleski²²⁷. Do kraja 1948. godine je bio popravljen oštećeni krov, a do kraja 1950. su bili popravljeni svodovi.²²⁸ Unutrašnjost je obnovljena u periodu od 1957. do 1960. godine.²²⁹ Radovi do 1960. su zapravo predstavljali konsolidiranje i konzerviranje sačuvanih dijelova i nadopunjavanje oštećenih elemenata povijesne arhitekture (detalji svodova i pročelja) korištenjem identičnih materijala i tehnologije.²³⁰

Od 1960. godine pa do početka 21. stoljeća u crkvi su se u nekoliko navrata događali konzervatorsko-restauratorski radovi.²³¹ Tako su između ostaloga 1960. godine konzervirane orgulje, ambon i barokna krstionica, 70-ih godina je restaurirana unutrašnjost kapelice sv. Hijacinta, dovršeni su radovi na konsolidaciji pročelja crkve i ojačan je svod sakristije armirano-betonskom konstrukcijom, 80-ih godina rekonstruirane su u potpunosti podne ploče glavnog broda korištenjem novog materijala, dok su u bočnim brodovima zamijenjene novima samo

---

²²¹ Isto, str. 212.

²²² Usp. Isto, str. 75.

²²³ Isto, str. 212.

²²⁴ Usp. Isto, str. 212-213.

²²⁵ Usp. Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 79.

²²⁶ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, str. 76-77.

²²⁷ Usp. Isto, str. 77.

²²⁸ Usp. Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 79.

²²⁹ Usp. Isto, str. 79.

²³⁰ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 110.

²³¹ Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 79.

uništene podne ploče, početkom 21. stoljeća su restaurirani barokni portali južnog pročelja.²³²
(Slika 11)

5.1.4. Konsolidacija i rekonstrukcija crkve sv. Ivana

U periodu od 1943. do 1945. godine evakuirali su veći dio pokretne baštine, a samim time su ju sačuvali.²³³ Na proljeće 1945. godine izgorjela je cijela krovna konstrukcija i kupola tornja, urušio se velik dio svodova cijele građevine, oslabjeli su temelji, ali se zidovi i stupovi nisu urušili.²³⁴

Prvi radovi na crkvi su započeli na jesen 1946. godine te su uključivali postavljanje provizornog krova iznad sakristije, izgradnju vanjskih kontrafora i zidanje oštećenih dijelova, prilikom čega su koristili sačuvanu izvornu ciglu i primijenili tehniku zidanja istovjetnu razdoblju nastanka građevine.²³⁵ Zbog toga ne postoji vizualna razlika novih i starih dijelova crkve. Paralelno su ukloniti nestabilne fragmente svodova, izravnali zidove i sondama istražili temelje crkve.²³⁶ Radovi na potpornim stupovima i na postavljanju oplata (gotička cigla koju su sakupili na području starog grada) su bili završeni u svibnju 1948. godine.²³⁷

Novi krov je bio izgrađen u dvije faze, prvo su izgradili krov zapadnog djela građevine jer su tamo sačuvani stari svodovi, a zatim su dovršili krov na ostatku građevine - izuzev tornja.²³⁸ Otvorene prozorske otvore su zaštitili postavljanjem provizornih drvenih dasaka.²³⁹ Takvi primjeri nam pokazuju kako su tadašnji konzervatori zapravo učili iz prijašnjih pogreški, u ovom slučaju onih na rekonstrukciji Vijećnice Głównog Miasta, o čemu će biti riječi kasnije u radu.

Godine 1952. su proveli istraživanje stanja građevine te su konsolidirani svi ugroženi dijelovi.²⁴⁰ Nakon toga su uslijedila daljnja istraživanja prijašnjeg stanja, inventariziranje i izrada projekata za daljnju rekonstrukciju. Radove na rekonstrukciji su nastavili tek 1967. godine.²⁴¹

U razdoblju od 1967. do 1971. godine su popravili oštećene dijelove vanjskih i unutarnjih zidova koristeći suvremenu ciglu koja je bila oblikovana po uzoru na povijesnu.²⁴² Tako su stvorili jasnu razliku između starih i novih dijelova. Tada su također rekonstruirali krov tornja i

---

²³² Usp. Isto, str. 79-82.

²³³ Usp. Isto, str. 63.

²³⁴ Usp. Isto, str. 64.

²³⁵ Usp. Isto, str. 66.

²³⁶ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 215.

²³⁷ Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 215.

²³⁸ Prva faza je trajala od 1948. do 1950. godine, a druga od 1951. do 1952. godine, Usp. Isto, str. 218.

²³⁹ Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, 2009., str. 67.

²⁴⁰ Usp. Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska*, 2009., str. 67.

²⁴¹ Usp. Isto.

²⁴² Usp. Isto.

njegovu metalnu kapu, čime je eksterijer crkve poprimio izgled prije 1945. godine.²⁴³ Od 1980. do 1985. godine rekonstruirali su urušene svodove transepta i prezbiterijske.²⁴⁴ Zbog loše izvedbe krova u unutrašnjost je ulazila voda, što je dovelo do urušavanja jednog stupa. To je uzrokovalo urušavanje dijela okolnog zida i svoda zbog čega su 1986. godine rekonstruirali stup i urušene dijelove zida i svoda.²⁴⁵ Pritom su, prvenstveno kako bi sakrili uzrok katastrofe, odnosno, neadekvatno provedenu provjeru radova i opću nebrigu, sve stupove zapadnog dijela crkve prekrili armiranobetonskim plaštom debljine oko 8 centimetara.²⁴⁶ Osim što za to nije bilo potrebe, nisu zaštitili i osigurali izvorne dijelove čime su otežali ili čak onemogućili vraćanje izvornog oblika i fature stupova.²⁴⁷ Takvo postupanje se kosi s konzervatorskim postulatima. Radove su nastavili i 90-ih godina kada je vlast crkvu dodijelila gdanjskoj rimokatoličkoj dijecezi - što je uslijedilo tek nakon niza godina degradacije crkve.²⁴⁸ Sljedeći rekonstrukcijski radovi započeli su sredinom 1995. godine, a prije samih radova su odredili striktno postulate rekonstrukcije: mora se provesti konsolidiranje i konzerviranje unutrašnjosti bez rekonstruiranja uništenih dijelova; novi dijelovi i elementi se morali biti svedeni na minimum, a ako se pojavljuju morali su nositi suvremeni pečat kako bi se istaknuli ostaci svih faza povijesti građevine.²⁴⁹ S obzirom na dug period trajanja konzervatorsko-rekonstrukcijskih radova na ovoj crkvi, ona predstavlja dobar primjer razlike u načinu pristupanja poslijeratne i suvremene zaštite spomenika. (Slika 12, 13)

5.2. Rekonstrukcija reprezentativne profane arhitekture

5.2.1. Vijećnica Głównog Miasta

U kolovozu 1947. godine započeli su radovi na rekonstrukciji krova pod vodstvom inženjera Stanisława Obmińskog. Radovi koji su trajali do početka 1948. godine su uključivali čišćenje, uklanjanje olabavljenih cigli, popravljavanje i nadograđivanje oštećenih dijelova zidova, atike i krovnog vijenca na temelju sačuvanih fragmenata i korištenjem što je više moguće izvorne cigle, izgradnju betonskih nosača za novo željezno krovništvo i pokrivanje istog.²⁵⁰ Iako su ti radovi bili pravilno izvedeni, zbog neosiguranih prozorskih otvora, jaki vjetrovi su oštetili krov ubrzo nakon njegovog dovršetka.²⁵¹ Zbog toga su ga hitno morali popraviti, gubeći pritom

---

²⁴³ Isto.

²⁴⁴ Usp. Isto.

²⁴⁵ Usp. Isto, str. 68.

²⁴⁶ Usp. Isto.

²⁴⁷ Usp. Isto..

²⁴⁸ Usp. Isto, str. 69.

²⁴⁹ Usp. Isto, str. 69-75.

²⁵⁰ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 234.

²⁵¹ Usp. Isto, str. 234-236.

vrijeme i već ionako oskudna financijska sredstva. Zbog izuzetno lošeg stanja sjevernog zida na ljetu 1948. godine Vijećnici je prijetilo urušavanje zbog čega je Jan Borowski zahtijevao što hitnije konsolidiranje, međutim ono je zbog nedostatnih financijskih sredstava provedeno u potpunosti tek krajem 1949. godine.²⁵² U međuvremenu su na poticaj Jana Borowskog i Jana Zachwatowicza trajali radovi na projektu rekonstrukcije tornja i njegove kape.²⁵³ (Slika 14, 15) Projekt faksimilske rekonstrukcije je izradio Jan Borowski koji je i nadgledao radove, dok je koncept potporne konstrukcije izradio Stanisław Obmiński.²⁵⁴ Radovi na tornju su trajali od sredine 1949. godine do jeseni iste godine i u tom periodu su ojačali korpus tornja, stabilizirali vijenac tornja, izradili potpornu konstrukciju i faksimilski rekonstruirali metalne kape.²⁵⁵ Kape su u konačnici rekonstruirane prvenstveno na temelju crteža Jana Karola Schultza i fotografija s tornja crkve svete Marije iz 1926. godine.²⁵⁶ Osim toga rekonstruirali su i skulpturu kralja Žigmunda II Augusta koja se nalazila na kapi tornja.²⁵⁷ U skladu s tadašnjim tendencijama, nisu napravili replike natpisa na postolju skulpture - naime radilo se o kombinaciji latinske i njemačke epigrafije.²⁵⁸ U konačnici su izveli faksimilsku rekonstrukciju pročelja Vijećnice, dok su u unutrašnjosti proveli samo konsolidacijsko-konzervatorske radove. (Slika 16)

5.2.2. Artusov dvor

Projekt obnove Artusovog dvora je uključivao postavljanje novih stupova, rekonstruiranje uništenih svodova i prekrivanje građevine krovom.²⁵⁹ Cilj je bio rekonstruirati spomenik sa zadržavanjem najvećeg mogućeg broja autentičnih fragmenata.²⁶⁰ Najteži zadatak pritom bio je, kako navodi Aleksander Juszkiewicz, zamjena granitnih stupova visokih 12 metara bez oštećivanja sačuvanih ostataka izvornih svodova.²⁶¹ Za rekonstrukciju stupova je bio zadužen Alfons Łosowski koji je u svrhu faksimilske rekonstrukcije izradio odljev dvaju sačuvanih originalnih baza stupova.²⁶² Voditelj radova na rekonstrukciji je bio Aleksander Juszkiewicz, a meštar je bio Jan Witz.²⁶³ U svibnju 1948. godine su započeli s radovima na procjeni stanja građevine, inventarizaciji sačuvanih fragmenata i fotografskoj dokumentaciji,

---

²⁵² Usp. Isto, str. 236.

²⁵³ Usp. Isto, str. 236-239.

²⁵⁴ Usp. Isto, str. 134-135.

²⁵⁵ Usp. Isto, str. 239-240.

²⁵⁶ Usp. Isto, str. 134.

²⁵⁷ Usp. Isto, str. 137.

²⁵⁸ Usp. Isto, str. 138.

²⁵⁹ Isto, str. 243.

²⁶⁰ Aleksander Juszkiewicz u: *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, (ur.) Maria Aldona Kozłowska, Gdanjsk: Wydawnictwo Morskie, 1978., str. 80.

²⁶¹ Usp. Isto.

²⁶² Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 243.

²⁶³ Isto.

nakon čega su uklonili neiskoristive ruševine i pripremili teren za rad.²⁶⁴ U narednim mjesecima su uklonili dotrajalu ciglu, popravili krunište, izradili armiranobetonski vijenac, rekonstruirali dio sjevernog zida i pripremili materijal za potrebne radove.²⁶⁵ Krajem 1949. godine su dovršili rekonstrukciju krova, a u ožujku iduće godine su završili radove na faksimilskoj rekonstrukciji stupova i svodova.²⁶⁶ Unatoč nastojanjima konzervatora Jana Borowskog da se sačuvaju dijelovi originalnih baza stupova i barem jedan stup u cijelosti, a samim time i povijesna vrijednost spomenika, državno poduzeće - koje je od početka 1950. godine upravljalo radovima i financijama - nije ispunilo molbu konzervatora te su svi izvorni fragmenti stupova bili uklonjeni.²⁶⁷ Ovaj primjer dobro pokazuje slabljenje utjecaja pokrajinskog konzervatora krajem 40-ih i početkom 50-ih godina 20. stoljeća. Radovi na potpunoj rekonstrukciji nisu bili dovršeni te je rekonstrukcija unutrašnjosti provedena tek 90-ih godina 20. stoljeća kada je građevina prenamijenjena u muzej.²⁶⁸ (Slika 17, 18)

5.2.3. Oružarnica

Izradu projekta rekonstrukcije Oružarnice GDO je 21. svibnja 1947. godine dodijelio Janu Borowskom.²⁶⁹ On je u suradnji s Józefom Chrzanowiczem radio na izradi projekta do sredine 1948. godine.²⁷⁰ S obzirom da se radilo o povijesnoj građevini koja je ostala bez funkcije, projekt na kojem su radili je uključivao njenu adaptaciju u muzej. Oružarnica je tako pretvorena prvo u Gradski muzej, zatim u Pomorski muzej, a danas se tu nalazi Narodni muzej.²⁷¹ Osnovna ideja projekta je bila faksimilska rekonstrukcija unutrašnjosti prizemlja sa stupovima i svodovima te faksimilska rekonstrukcija uništenog dijela pročelja. Glavni problem izrade projekta faksimilske rekonstrukcije je bio kako riješiti komunikaciju između prizemlja sa svodovima i kata na kojem se trebao nalaziti sanitarni čvor i administrativne prostorije. Točnije, u slučaju postavljanja spomenutog sadržaja na gornji kat Oružarnice ne bi bilo moguće rekonstruirati jedan travej svoda u prizemlju, a samim time više se ne bi radilo o faksimilskoj rekonstrukciji koja je konzervatorima bila primarni cilj. Kako bi vjerno slijedili stanje spomenika prije rata, Jan Borowski i Józef Chrzanowicz odlučili su prostorije za garderobu, administraciju,

---

²⁶⁴ Usp. Isto.

²⁶⁵ Usp. Isto, str. 243-244.

²⁶⁶ Usp. Isto, str. 244-245.

²⁶⁷ Usp. Isto, str. 245.

²⁶⁸ Usp. Dwór Artusa, https://www.gedanopedia.pl/index.php?title=DW%C3%93R_ARTUSA (pregledano 19. lipnja 2018.)

²⁶⁹ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 153.

²⁷⁰ Usp. Isto, str. 155.

²⁷¹ Usp. Isto, str. 153.

stubište, lift, sanitarni čvor, itd. smjestiti u *kamienicu* sjeverno-zapadno od Oružarnice.²⁷² Time su uspjeli izbjeći pseudo-rekonstrukciju povijesnog prizemlja i proveli faksimilsku rekonstrukciju prizemlja građevine. Tako izveden projekt su u sredinom 1948. godine odobrili Jan Zachwatowicz i Pokrajinski ured (Urząd Wojewódzki).²⁷³ Zbog financijskih razloga u tekućoj godini su mogli provesti samo rekonstrukciju prizemlja.

Rekonstrukcija krova i prozorskih otvora je bila planirana za 1950. godinu.²⁷⁴ Za izradu projekta njegove rekonstrukcije je bio zadužen Gdanjski odjel Središnjeg ureda za izradu arhitektonskih i građevinskih projekata.²⁷⁵ Radovi su uz brojne odgode i probleme završeni krajem 1950. godine, dok je rekonstrukcija prozora i stolarije završena iduće godine.²⁷⁶ Radovi na rekonstrukciji pročelja su trajali idućih desetak godina. (Slika 19,20)

5.3. Fortifikacijska arhitektura

Srednjovjekovne zidine su u drugoj polovici 16. stoljeća počele gubiti svoju obrambenu funkciju zbog čega su uklonjene sve zidine osim onih oko Głównog Miasta.²⁷⁷ Uz te zidine tada su izgrađene nove stambene zgrade (*kamienice*) koje su za vrijeme 1945. godine zaštitile zidine od bombardiranja.²⁷⁸ Nakon rata započeli su radovi na otkrivanju srednjovjekovnih zidina, prilikom čega su proveli uklanjanje ostataka prislonjenih stambenih zgrada, čišćenje od ruševina i otkrivanje dotad djelomično skrivenog kruništa zidina.²⁷⁹ U prvoj fazi rekonstrukcije zidina i pripadajućih kula koristili su gotičku ciglu koju su pronašli u ruševinama na području cijelog Głównog Miasta.²⁸⁰ Krunište zidina i kula je rekonstruirano prema uzoru na postojeće ostatke.²⁸¹ S obzirom na spomenute nadogradnje u obliku *kamienica*, velik broj obrambenih kula je bio neoštećen, a one oštećene su bile konsolidirane i rekonstruirane.

Tako su poslijeratni radovi na Labuđoj kuli (Baszta Łabędź) započeli sredinom 1949. godine, a završili su u rujnu iste godine.²⁸² Rezultat je bila potpuna rekonstrukcija svih uništenih fragmenata zidova i krova na temelju crteža Otta Kloeppla, čime je kula poprimila izgled prije

---

²⁷² Usp. Isto, str. 155.

²⁷³ Usp. Isto, str. 156.

²⁷⁴ Usp. Isto, str. 255.

²⁷⁵ Usp. Isto, str. 156.

²⁷⁶ Usp. Isto, str. 257.

²⁷⁷ Usp. Mury obronne, https://www.gedanopedia.pl/?title=MURY_OBRONNE (pregledano 21. 6. 2018.)

²⁷⁸ Usp. Isto.

²⁷⁹ Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 267.

²⁸⁰ Usp. Isto.

²⁸¹ Usp. Isto, str. 162.

²⁸² Usp. Isto, str. 262-263.

rata.²⁸³ Pritom su koristili ciglu koja je odgovarala povijesnom izgledu.²⁸⁴ Rekonstruirana je i drvena krovna konstrukcija čime je kuli vraćen prijeratni izgled.

U istom periodu trajali su i radovi na Kuli Jacek (Baszta Jacek) na kojoj su na samom početku konsolidirani zidovi. Zatim su rekonstruirani lukovi mašikula i njihovi nosači po uzoru na originalne, kamene, ali s korištenjem betona.²⁸⁵ Time su rekonstruirani povijesni oblici na način da je moguće jasno razlučiti izvorne od rekonstruiranih dijelova. Naposljetku je rekonstruiran i krov završen u kolovozu 1949. godine.²⁸⁶

Na Slamnatoj kuli (Baszta Słomiana) su 1950. godine rekonstruirali urušen krov i krunište te su konsolidirali oštećene zidove²⁸⁷, dok su Ugaonu kulu (Baszta Narożna) koja je bila u sličnom stanju obnovili tek na prijelomu između 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća.²⁸⁸

5.3.1. Gradska vrata

Kompleks Zatvorske kule (Wieża Więzienna) i Sobe za mučenje (Katownia) nastao je u drugoj polovici 14. stoljeća te je do kraja 16. stoljeća imao obrambenu funkciju, predstavljao je glavni ulaz u grad te je bio povezan sa srednjovjekovnim obrambenim zidinama koje su okruživale područje Głównog Miasta.²⁸⁹ Nakon toga je kompleks preuzeo funkcije po kojima ova dva objekta i danas nose ime (zatvor i soba za mučenje), iako su u međuvremenu nekoliko puta mijenjali svoju funkciju i izgled. Nakon stradanja u Drugom svjetskom ratu Jan Borowski je 1950. godine odlučio rekonstruirati kompleks povijesnog glavnog ulaza u grad.²⁹⁰ (Slika 21) Kako bi istaknuo spomenik odlučio je ne rekonstruirati uništene *kamienice* koje su bile izgrađene uz sjevernu i južnu stranu kompleksa. Projekt Jana Borowskog je predviđao faksimilsku rekonstrukciju gotičkih zidova prilikom čega je trebalo koristiti sačuvanu cigla, faksimilsku rekonstrukciju drvene krovne konstrukcije, krova i metalne kape stubišta Zatvorske utvrde.²⁹¹ Radovi na kompleksu su započeli sredinom 1948. godine, a završeni su tek 1971. godine.²⁹² Prvo su izvedeni radovi na Zatvorskoj utvrdi, a zatim na Sobi za mučenje. Cjelokupni radovi su uključivali uklanjanje već spomenutih susjednih *kamienica*, konsolidiranje sačuvanih dijelova i

---

²⁸³ Usp. Isto, str. 161.

²⁸⁴ Usp. Isto, str. 162.

²⁸⁵ Usp. Isto.

²⁸⁶ Usp. Isto, str. 263.

²⁸⁷ Usp. Isto, str. 162.

²⁸⁸ Baszta Narożna, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BASZTA_NARO%C5%BBNA (pregledano 21. 6. 2018.)

²⁸⁹ Katarzyna Darecka, Zespół Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku,

<http://mhmg.pl/pl/oddzial/muzeum-bursztynu/zespol-przedbramia-ul-dlugiej-w-gdansk> (pregledano 21. 6. 2018.)

²⁹⁰ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 150.

²⁹¹ Usp. Isto.

²⁹² Usp. Katarzyna Darecka, Zespół Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku, <http://mhmg.pl/pl/oddzial/muzeum-bursztynu/zespol-przedbramia-ul-dlugiej-w-gdansk> (pregledano 21. 6. 2018.)

rekonstrukciju urušenih fragmenata gotičkih zidova kompleksa, faksimilsku rekonstrukciju arhitektonske dekoracije, rekonstrukciju drvene krovne konstrukcije i postavljanje krovnog pokrova, rekonstrukciju kape iznad stubišta zajedno s njezinom drvenom dekoracijom i svih prozorskih otvora. Nacrte za rekonstrukciju su izradili na temelju prijeratnih fotografija sačuvanih u Gradskoj knjižnici.²⁹³ (Slika 22)

Visoka kula (Brama Wyżynna) su renesansna gradska vrata s tri prolaza, širokim središnjim i dva bočna za pješake. Ova gradska vrata su preoblikovana krajem 19. stoljeća kada su prolazi zazidani, a na zapadno pročelje je dodan grb Njemačkog Carstva.²⁹⁴ Stoga ne čudi da se u poslijeratno vrijeme, zbog političke situacije i htijenja stanovništva nisu odlučili za rekonstrukciju prijeratnog izgleda, nego za vraćanje *prvotnog stanja* spomenika. Tu odluku je zasigurno osnažila i činjenica da je izvorni spomenik obilovao simbolima i natpisima koji su simbolizirali snagu i pravednost poljske države. Krajem 1949. godine na nagovor Jana Borowskog donesena je odluka o rekonstrukciji prvotnog izgleda spomenika.²⁹⁵ Radovi su uključivali uklanjanje svih tragova njemačke dekoracije, otvaranje zazidanih prolaza, konsolidiranje spomenika i faksimilsku rekonstrukciju stanja druge polovice 16. stoljeća.²⁹⁶

Zelena vrata (Brama Zielona) se nalaze uz rijeku Motławu na kraju ulice Długi Targ te su izgrađena od sitne cigle u stilu nizozemskog manirizma i specifična po svojem arkadnom prolazu. Ovaj spomenik je izgrađen u drugoj polovici 16. stoljeća te je imao funkciju sjedišta gradske straže i mjesta djelovanja noćne straže.²⁹⁷ Nakon rata, 1946. godine, Marian Kossakowski je proveo radove na zaštiti spomenika oštećenog ratnim razaranjima.²⁹⁸ (Slika 23) Ti radovi su uključivali osnovne popravke na arkadama i svodovima u prolazu kako bi se osigurao nesmetan i siguran prolaz, učvršćivanje nestabilnih zidova, a zbog mogućeg štetnog utjecaja atmosferilija montirali su privremeni krov te su dio prozorskih otvora privremeno zazidali. Projekt rekonstrukcije i adaptacije Zelenih vrata za potrebe konzervatorskog ureda je izradio Jan Borowski, dok je projekt krovne konstrukcije i statički proračun izradio inženjer arhitekt Waclaw Hołownia.²⁹⁹ Radovi su u proljeće 1950. godine započeli s rekonstrukcijom južnog krila, a do ljeta iste godine su završili s čišćenjem, rekonstrukcijom svodova u prizemlju i svih zidova, izgradnjom drvene krovne konstrukcije, polaganjem pokrova te popravkom

---

²⁹³ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 152.

²⁹⁴ Usp. Isto, str. 152.

²⁹⁵ Usp. Isto.

²⁹⁶ Usp. Isto, str. 251-251.

²⁹⁷ Brama Zielona, https://www.gedanopedia.pl/?title=BRAMA_ZIELONA (pregledano 21. 6. 2018.)

²⁹⁸ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 91.

²⁹⁹ Usp. Isto, str. 147.

kamenih prozorskih okvira.³⁰⁰ (Slika 24) Nakon kraće pauze zbog nedostatka financijskih sredstava, radove su nastavili 1951. godine te su do 1953. godine proveli faksimilsku rekonstrukciju pročelja sa svim arhitektonskim detaljima i stolarijom, dok su u unutrašnjosti konsolidirali zidove i svodove, pod su izravnali novom ciglom, a zatim presvukli betonom.³⁰¹ Ovaj spomenik je faksimilskom rekonstrukcijom eksterijera i konzervatorsko-konsolidacijskim intervencijama interijera zadržao svoj povijesni karakter i dobio novu funkciju. Danas se ovdje nalazi odjel Narodnog Muzeja te se u njemu održavaju privremene izložbe. (Slika 25)

Kran (Żuraw) su bila vodena vrata s funkcijom lučke dizalice. Radionica pokrajinskog konzervatorskog ureda je bila zadužena sa pripremu dokumentacije za rekonstrukciju ovih gradskih vrata³⁰² Na temelju arhivske dokumentacije, sačuvanih fragmenata i ponajviše fotografija i crteža Otta Kloeppla napravili su projekt faksimilske rekonstrukcije oblika i detalja uništenih gotičkih zidova, pročelja i drvene konstrukcije dizalice.³⁰³ Krajem 1949. godine projekt je bio prihvaćen te su započeli radovi na čišćenju, micanju ruševina i rekonstruiranju zida prizemlja.³⁰⁴ Radovi su zbog financijskih razloga bili zaustavljeni te je spomenik rekonstruiran u periodu od 1957. do 1959. godine.³⁰⁵ I u ovom slučaju građevina je izgubila svoju izvornu funkciju te je adaptirana za muzejsku namjenu.

5.4. Stambena arhitektura (*kamienice*)

Gdanjske *kamienice* izgrađene većinom u drugoj polovici 15. stoljeća predstavljale su tip tzv. *hanzeatskih kuća* koji se tada proširio sjeverom Poljske iz Nizozemske.³⁰⁶ Takve kuće su imale dimenzije od otprilike 5x25 do 8x40 metara, dva ili tri kata i podrum, imale su karakterističnu visoku primaću sobu u prednjem dijelu, dok su se stambeno-reprezentativne prostorije nalazile sa stražnje strane građevine, pročelje je najčešće bilo vertikalno raščlanjeno s velikim prozorima na tri dijela te je zrcalilo unutrašnji raspored.³⁰⁷ Glavni ulazi - s obzirom na visoki podrum - su prvotno bilo povišeni te su do njih vodila stubišta koja su zajedno sa stubištima prema podrumu predstavljala jednu cjelinu, a s vremenom su bila preoblikovana u

---

³⁰⁰ Usp. Isto, str. 246-247.

³⁰¹ Usp. Isto, str. 248.

³⁰² Usp. Isto, str. 160.

³⁰³ Usp. Isto.

³⁰⁴ Usp. Isto, str. 268.

³⁰⁵ Usp. Odbudowa Śródmieścia Gdańska po 1945 roku,

https://www.gedanopedia.pl/?title=ODBUDOWA_%C5%9AR%C3%93DMIE%C5%9ACIA_GDA%C5%83SKA_PO_1945_ROKU (pregledano 20. 6. 2018.)

³⁰⁶ Usp. Grzegorz Bukal, »Kamienica Gdańska po roku 1945«, u: Miasto historyczne w dialogu z współczesnością, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdanjsk: Nadbyłyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 360.

³⁰⁷ Usp. Isto, str. 360.

reprezentativne terase - ulazna stubišta s odmorem ispred pročelja (przedproże).³⁰⁸ Gospodarske zgrade *kamienica* su se na početku nalazile uz granicu posjeda te su s vremenom zauzimale sve veću površinu dvorišta s unutarnje strane blokova.³⁰⁹ U drugoj polovici 18. stoljeća izgled *kamienica* se počeo mijenjati što je kulminiralo u drugoj polovici 19. stoljeću kada su odustali od njihove reprezentativne funkcije. Uklanjali su visoke primaće sobe, mijenjali su krovne konstrukcije kako bi dobili više prostora za iznajmljivanje što je rezultiralo preoblikovanjem zabata, atika i dekoracije pročelja te su često uklanjali ulazna stubišta s terasom koja su određivala izgled grada.³¹⁰ Takve promjene su u kombinaciji sa „stranim, nametnutim stilom druge polovice 19. stoljeća“ rezultirale građevinama slabije kvalitete koje su se uvelike razlikovale od tradicionalno shvaćenog i prepoznatljivog izgleda Gdanjska zbog čega je 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća došlo do potrebe vraćanja povijesnog izgleda Gdanjska, koja tada nije bila realizirana.³¹¹ Veliku uništenost *kamienica* za vrijeme Drugog svjetskog rata su poslijeratni protagonisti urbane obnove grada iskoristili kako bi prividno vratili povijesni izgled Gdanjska, odnosno onaj kakvim su smatrali da treba biti.

Nakon rata su raskršene ruševine prilikom čega su dokumentirali i skladištili arhitektonske detalje pronađene u ruševinama. Kao što se to često događalo i s drugim spomenicima, velik broj stambenih kuća je stradao u godinama nakon rata zbog neadekvatne zaštite. Na početku 1949. godine Jan Borowski je napravio prvi poslijeratni popis od 198 najcjenjenijih povijesnih *kamienica* podijeljenih po arhitektonskim stilovima.³¹² Među prvim konzerviranim *kamienicama* bili su one najznamenitije: Sień Gdańska, Złota Kamienica, Dom Uphagena i Dom Angielski.

5.4.1. Obnova stambenih zgrada - *kamienica*

Kada govorimo o *kamienicama* većinom govorimo o pseudo-rekonstrukciji, a ne faksimilskoj rekonstrukciji koja je bila planirana za sve građevine Głównog Miasta. Naime, projektanti su prilikom radova bili ograničeni na maksimalno četiri tipa prozora.³¹³ To je dovelo do monotonog izgleda pročelja, što je bilo u suprotnosti s povijesnim izgledom ulica Gdanjska. Prilikom rekonstrukcije vladala je praksa spajanja dviju zgrada u jedan kompleks s jednim stubištem, pri čemu su ulaze u zgradu pozicionirali najčešće na stražnjoj strani, što je davalo efekt pseudo-povijesnog paravana koji je iza sebe skrivao suvremenu unutrašnjost čija podjela

---

³⁰⁸ Isto.

³⁰⁹ Isto, str. 360-361.

³¹⁰ Usp. Isto, str. 361.

³¹¹ Usp. Isto, str. 361-362.

³¹² Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 164.

³¹³ Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 121.

prostorija nije odgovarala izgledu pročelja niti povijesnom rasporedu.³¹⁴ Prilikom rekonstrukcije ulice Ogarna³¹⁵ najveća greška je bila premještanje triju autentičnih portala s njihovog izvornog mjesta na pročelja drugih *kamienica* u ulici Ogarna.³¹⁶ Naravno, radilo se o intervenciji koja nije bila poduprta povijesno-umjetničkim istraživanjima niti nužnošću zbog ugroženosti spomenika. Drugim riječima, radilo se o ukusu i preferencijama osoba zaduženih za obnovu što se kosilo s konzervatorskom praksom. Što se tiče kolorita pročelja, u ulici Ogarna sva su bila obojana bijelo što je također dovelo do monotonije. Problemi rekonstrukcije ulice Ogarna su adresirani u smislu da su donesene nove odluke za rekonstrukciju ostalih dijelova Gdanjska: povećanje broja tipova prozora, korištenje različite prozorske stolarije, raznolikost u postavljanju prozorskih osi *kamienica*, razlikovanje izgleda pročelja *kamienica* u smislu dekoracije, ali i boje samih građevina.³¹⁷ Svrha tih odluka je bila spriječiti monotonost i odstupanja od povijesnog izgleda ulica Gdanjska. Na ovakvim primjerima vidimo da se uistinu radilo o nedovoljnom iskustvu i neznanju te praksi učenja na pogreškama.

Kraljevska cesta (Droga Królewska) je naziv za tijek ulica Długa i Długi Targ. Tu je smješten velik broj najvažnijih javnih građevina (poput Gradske vijećnice, Artusovog dvora, Zelenih vrata), zbog čega su ovom uličnom kompleksu pridali više pozornosti. Najveći problem prilikom rekonstrukcije *kamienica* Kraljevske ceste je bila pseudo-dekoracija. Za ovo povijesno područje su planirali dekoraciju koja je bila prigodna za socijalističke svečanosti.³¹⁸ Takav pristup obnovi Jacek Friedrich je nazvao „vizualna manipulacija“ te je ona bila karakteristična za umjetnost socrealizma.³¹⁹ Naime, brojni autori i sudionici rekonstrukcije *kamienica* povijesnog središta Gdanjska istu nazivaju kreativna rekonstrukcija (*twórcza rekonstrukcja*). U članku arhitekata koji su radili na Kraljevskoj cesti, objavljenom 1954. godine u novinama „Dziennik Bałtycki“, nalazimo definiciju tog pojma: „[kreativna rekonstrukcija je] rekonstrukcija stanja oblika iz davnih epoha (ne nužno stilska čistoća) koji mogu služiti novom sadržaju, [to je rekonstrukcija] osnovana na temeljitim povijesnim istraživanjima, na ikonografskoj analizi, sa svjesnim eliminiranjem stranih, ne povijesnih, unakazujućih elemenata [...]“.³²⁰ Autori teksta takvo postupanje opravdavaju i smatraju da je premještanje nekih povijesnih elemenata, poput

---

³¹⁴ Usp. Isto, str. 121.

³¹⁵ Obnova Gdanjska je započela s ulicom Ogarna za koju su smatrali da nije dovoljno vrijedna te da na njoj mogu eksperimentirati i raditi pogreške. Usp. Isto, str. 155.

³¹⁶ Usp. Isto, str. 121.

³¹⁷ Usp. Isto, str. 130.

³¹⁸ Usp. Isto, str. 156.

³¹⁹ Usp. Isto, str. 155.

³²⁰ Isto, str. 157.

przedproża ili portala dopušteno u svrhu stvaranja nove kompozicijske cjelovitosti.³²¹ Kreativna rekonstrukcija je bila kritizirana već u to vrijeme, posebice od strane arhitekata okupljenih oko Tehničkog sveučilišta u Gdanjsku. Oni su takvu rekonstrukciju, opravdano, uspoređivali sa stvaranjem pseudo-spomenika. Kritizirali su nezainteresiranost za faksimilsku rekonstrukciju, nadmoć kreativne rekonstrukcije nad faksimilskom zbog financijskih razloga i nedovoljno znanje projektanta zaduženih za provođenje radova.³²² Takav pristup je uključivao već spomenuto uklanjanje gospodarskih zgrada, unificiranje uličnog rastera i razmještaja prozorskih osi. Takvim djelovanjem se izgubila autentičnost i cjelovitost povijesnih spomenika i povijesne cjeline središta Gdanjska. Pritom se moramo prisjetiti da je za pitanje stambenih zgrada bila zadužena Uprava za izgradnju radničkih naselja, a ne konzervatorski ured. Ona uprava čiji je cilj bio stvoriti radničko naselje u povijesnom središtu.

5.4.2. Sień Gdańska

Gdanjska dvorana (poljski: Sień Gdańska) je *kamienica* u rokoko stilu. Pokrajinski konzervator Jan Borowski je 1950. godine, nakon što su pronađeni dokazi da je spomenik izgrađen za vrijeme gotike, odlučio da će rekonstruirati prvotno gotičko pročelje iako je ono u međuvremenu bilo pregrađivano.³²³ Projekt rekonstrukcije je izradio Józef Zdanowicz te je on osim rekonstrukcije prvotnog izgleda pročelja uključivao adaptaciju gospodarske zgrade za suvremene svrhe te promjenu unutarnjeg rasporeda prostorija i izgradnju unutarnjeg stubišta na drugom mjestu.³²⁴ Rekonstruiranje pročelja u kombinaciji s novom izgradnjom prostranije unutrašnjosti je nešto što je karakteriziralo poslijeratnu obnovu stambenih zgrada odnosno *kamienica* u Głównom Miastu.

Prva faza obnove Gdanjske dvorane je uključivala nadopunjavanje i učvršćivanje zidova te izgradnju krova. Te radove su izveli 1948. godine, no zbog nedovoljnih resursa daljnji radovi su bili zaustavljeni zbog čega su odlučili zazidati prozorske otvore kako bi spriječili vandalizam.³²⁵ Druga faza je započela krajem 1950. kada su realizirali spomenuti projekt.³²⁶

5.4.3. Dom Angielski

Projekt obnove Engleske kuće (Dom Angielski) 1950. godine izradio je inženjer Središnjeg ureda za izradu arhitektonskih i građevinskih projekata te je njime predviđena

---

³²¹ Usp. Isto.

³²² Usp. Isto, str. 158.

³²³ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 164.

³²⁴ Usp. Isto, str. 164.

³²⁵ Usp. Isto, str. 261.

³²⁶ Usp. Isto.

adaptacija spomenika u hotelsku svrhu.³²⁷ Prema tom projektu raspored unutrašnjosti je odgovarao povijesnom rasporedu prostorija, izuzev visoke centralne primaće prostorije koju su podijelili na dvije funkcionalne razine.³²⁸ Kasnije te godine plan je promijenjen te je odlučeno da će se spomenik adaptirati u dom za mlade.³²⁹ U prvoj fazi obnove od 1957. do 1959. godine provedeni su zaštitni radovi prema projektu arhitekta Kazimierza Orłowskog čiji je cilj bio sačuvati preostale arhitektonske detalje i fragmente pročelja i zidova.³³⁰ Rekonstrukciju objekta su izveli tek 70-ih godina 20. stoljeća.³³¹

Izbor stila prilikom obnove je bio određen ili dostupnošću i vjerodostojnošću arhivskih izvora ili iznimnim bogatstvom arhitektonskih oblika, što je rezultiralo umjetnim izgledom pročelja koje u cijelosti nikada nije postojalo u takvom obliku.³³²

5.4.4. Złota Kamienica

Zlatna kuća (Złota Kamienica) je rekonstruirana na temelju djelomično sačuvanog fragmenta pročelja.³³³ Nagnut i nestabilan kostur *kamienice* je bio izravnat, učvršćen i uključen u rekonstrukciju ostatka građevine.³³⁴ Spomenuti sačuvani fragment najvrijednije povijesne *kamienice* je dao poticaj za obnovu cijele ulice metodom analogije.³³⁵ Rekonstrukcija pročelja i krova je završena krajem 1948. godine.³³⁶ (Slika 26,27)

5.4.5. Dom Uphagena

Nakon raskrčivanja, čišćenja i zaštite sačuvanih fragmenata kuće, arhitekt Stanisław Mrozowski iz Središnjeg ureda za izradu projekta i studija izgradnje naselja je u periodu od 1950. do 1951. i 1953. godine izradio i realizirao projekt rekonstrukcije pročelja Doma Uphagena.³³⁷ Rekonstrukcija ove reprezentativne patricijske gradske palače u rokoko stilu je specifična po tome što su zadržali izvornu visinu i raspored prostorija što nije bio slučaj s ostalim

---

³²⁷ Usp. Isto, str. 166

³²⁸ Usp. Isto.

³²⁹ Usp. Isto.

³³⁰ Usp. Dom Angielski, https://www.gedanopedia.pl/index.php?title=DOM_ANGIELSKI (pregledano 21.6. 2018.)

³³¹ Usp. Isto

³³² Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 167.

³³³ Usp. Anna Kulig, »Rekonstrukcje architektoniczne«, 2008., str. 78.

³³⁴ Usp. Isto.

³³⁵ Isto.

³³⁶ Usp. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska*, 2012., str. 261.

³³⁷ Hanna Domańska, »Dom Uphagena, budowa i jego dalsze dzieje do roku 1990«, u: *Dom Uphagena*, (ur.) Małgorzata Danielewicz, Ewa Barylewska-Szymańska, Wojciech Szymański, Gdanjsk: Muzeum Historii Miasta Gdańska, Oddział Uphagena, 1996., str. 24.

kamienicama. Također, iako je po sada već ustaljenom običaju uklonjena gospodarska zgrada, u ovom slučaju su ostavili njezin obris u obliku niskog zida.³³⁸

5.4.6. Zgrada pošte u ulici Długa

Nakon Drugog svjetskog rata glavno pročelje pošte (izvedeno krajem 19. stoljeća) je u velikoj mjeri bilo očuvano, međutim ideja njegovog konzerviranja, zbog ranije navedenih razloga, nije bila ni spomenuta. Pitanje obnove pošte je išlo u dva različita smjera. S jedne strane je bila ideja prikriivanja izvornog velikog pročelja stvaranjem privida nekoliko različitih užih pročelja koja bi bila izvedena prema analogijama sa sačuvanim *kamienicama*, a s druge strane kreiranje pročelja koje će pratiti unutrašnji raspored prostorija i gabarite grade pošte. Naposljetku su zbog pritiska investitora donijeli odluku izvođenja druge varijante čiji je autor bio glavni projektant Kraljevske ceste Lech Kadłubowski.³³⁹ (Slika 28) U smislu horizontalne i vertikalne raščlambe, novo projektirano pročelja se ne razlikuje u velikoj mjeri od onog s kraja 19. stoljeća, no temeljna razlika je u dekoraciji. Prema projektu Lecha Kadłubowskog pročelje je dobilo novi portal sa skulpturama lavova koji drže grb grada u svrhu isticanja poljskosti grada. Detalji pročelja sada su pokazivali odlike suzdržanog klasicizma, a središnji dio građevine je zaključen balustradom koja se povezivala s estetikom socrealizma, dok su se ostali elementi dekoracije, poput vijenca, stiliziranih rizalita, oblika prozora itd. pozivali na lokalna rješenja (poput onih na Zlatnoj kući i Artusovom dvoru).³⁴⁰ U svakom slučaju, prema ovom projektu stvoren je spomenik koji kao takav nikada nije postojao. Sličan pristup koji je rezultirao stvaranjem pseudo-spomenika možemo vidjeti primjerice na obnovi Novinarskog doma (Dom Prasy) i kina Leningrad, ali i većine ostalih *kamienica* Głównog Miasta. (Slika 29)

---

³³⁸Małgorzata Danielewicz, Ewa Barylewska-Szymańska, Wojciech Szymański, »Kalendarium Domu Uphagena«, u: *Dom Uphagena w Gdańsku*, 2010., str. 51.

³³⁹Usp. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta*, 2015., str. 160.

³⁴⁰Usp. Isto, str. 160-162.

6. ZAKLJUČAK

Gdanjsk je krajem Drugog svjetskog rata bio bombardiran prilikom čega je povijesno središte grada pretrpjelo najveću štetu. U okolnostima poslijeratne izmjene stanovništva i dolaska komunista na vlast grad se morao suočiti s problemom obnove. Tu se od velikog značaja za novo stanovništvo ispostavilo pitanje pamćenje grada. Naime kako bi stanovnici mogli ostvariti emocionalnu vezu s gradom zalagali su se za njegovu rekonstrukciju u povijesnim oblicima, ali i za uklanjanje tragova njemačkog postojanja na tom području. Htjeli su zaboraviti traumatičnu povijest. To je odgovaralo tadašnjoj vlasti koja je htjela izgraditi novo socijalističko društvo.

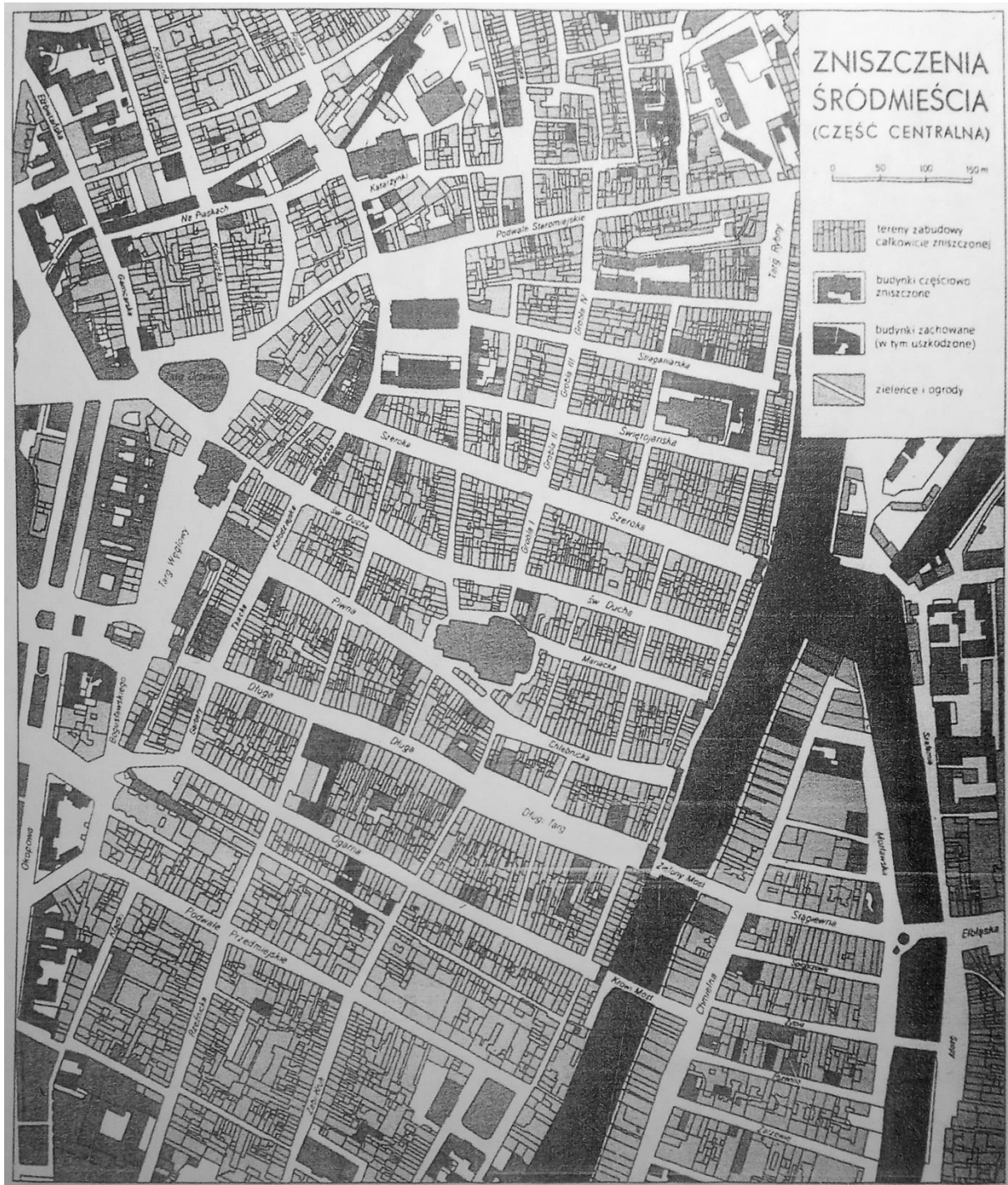
U takvim okolnostima uslijedile su rasprave o načinu rekonstrukcije Głównog Miasta. Te rasprave pokazuju velike razlike u razmišljanjima. Postojala su četiri glavna stajališta unutar konzervatorske struke. Prvo stajalište se protivilo bilo kakvom vidu rekonstrukcije povijesnog središta, njegovi zagovornici poput primjerice Mieczysława Janowskog, smatrali su da ruševine treba ostaviti kao svjedočanstva, a pored njih predstaviti modele prijašnjeg stanja. Drugo stajalište se zalagalo za selektivnu rekonstrukciju, odnosno protivili su se rekonstrukciji arhitektonskih elemenata koje su povezivali s njemačkom kulturom. Među najvećim zagovornicima selektivne rekonstrukcije je bio Władysław Czerny. Treće stajalište se zalagalo za izgradnju novog grada prema suvremenim urbanističkim načelima, što su ponajviše podupirali Julian Rummel i Henryk Tetzlaff. Dok se četvrto stajalište, koje su podupirali prvenstveno oni okupljeni oko Jana Borowskog, zalagalo za faksimilsku rekonstrukciju povijesnog središta.

Jan Zachwatowicz, generalni konzervator spomenika za područje cijele Poljske, je 1948. godine potvrdio odluku o rekonstrukciji u povijesnim oblicima. Nakon Zachwatowiczeve odluke uslijedila je izrada plana rekonstrukcije Głównog Miasta. Taj plan je uključivao ponavljanje povijesnog uličnog rastera, faksimilsku rekonstrukciju svih sakralnih građevina, monumentalnih profanih građevina, fortifikacijske arhitekture i svih povijesno-umjetnički vrijednih *kamienica*. Plan je također uključivao smanjivanje gustoća zgrada poprečnih ulica i dubine određenog dijela stambenih građevina kako bi se poboljšali komunikacijski, stambeni i higijenski uvjeti. Taj plan vlast nije prihvatila, s obzirom da su oni htjeli izgraditi radničko naselje u staljinističkoj maniri socijalističkog realizma. S obzirom na zahtjeve komunističke vlasti, rasprave o načinu rekonstrukcije su se nastavile. One su se odvijale skoro deset godina, te su trajale usporedno s radovima koji su započeli 1949. godine. Konačni rezultat je bio kompromis.

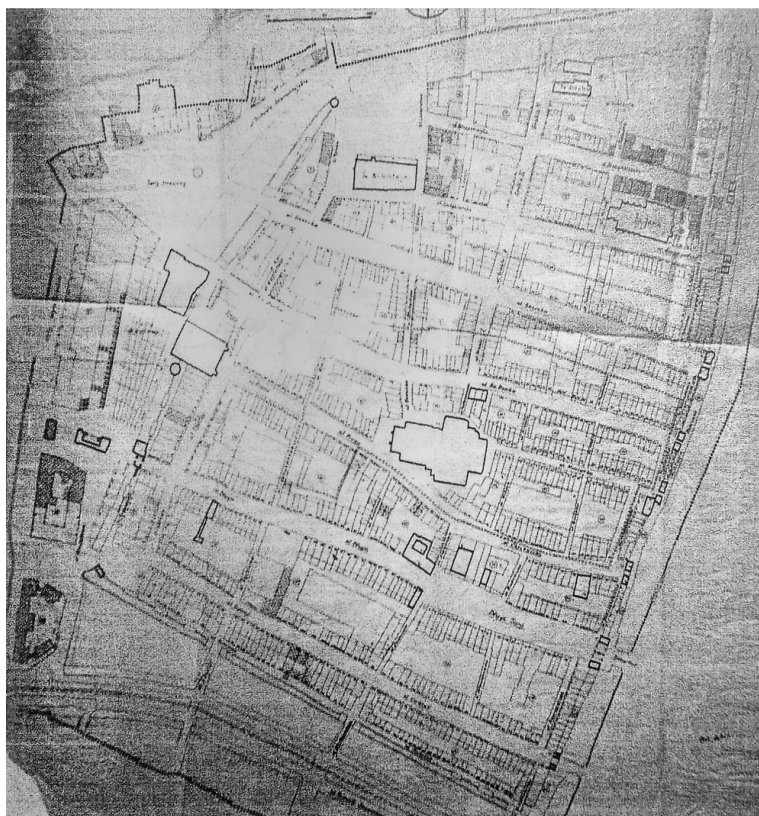
Naime, zadržan je povijesni ulični raster i visina građevina, ali je reducirana dubina građevina te su unutrašnjosti stambenih blokova uklonjene brojne gospodarske zgrade zbog pružanja boljih stambenih uvjeta. Konzervatori su, u slučajevima kada je to bilo moguće, veliki trud uložili u faksimilsko rekonstruiranje reprezentativnih profanih i sakralnih građevina, fortifikacijske arhitekture te najvrjednijih *kamienica*. Na tim *kamienicama* je provedena faksimilska rekonstrukcija pročelja, dok je unutrašnjost moderna. Međutim kada su u pitanju ostale stambene zgrade rezultat, zbog nedovoljno dokaza prijašnjeg stanja, ali i spomenutog utjecaja vlasti, predstavlja izvedbu pseudo-rekonstrukcije, stanja kakvo nikada nije postojalo. Također treba napomenuti da se u većini slučajeva ne može razlikovati rekonstruirane od autentičnih dijelova spomenika. Takva praksa je bila karakteristična za poljsku poslijeratnu rekonstrukciju.

Mnogi stručnjaci smatraju da je mogućnost ovakvih kompromisa bila moguća upravo zbog pritiska stanovništva da se grad rekonstruira u povijesnim oblicima. Ipak, ne smijemo zanemariti i nastojanja konzervatora koji su se borili za što bolje provedenu rekonstrukciju. Zahvaljujući tom pritisku danas je u Gdanjsku, kao i u nekim drugim gradovima koji su bili suočeni s totalitarnim sustavima (npr. Varšava ili Dresden) moguće vidjeti i rekonstruirane spomenike iz prošlosti. Time je omogućeno prenošenje kulturnog pamćenja, iako u nekim slučajevima ono nije cjelovito.

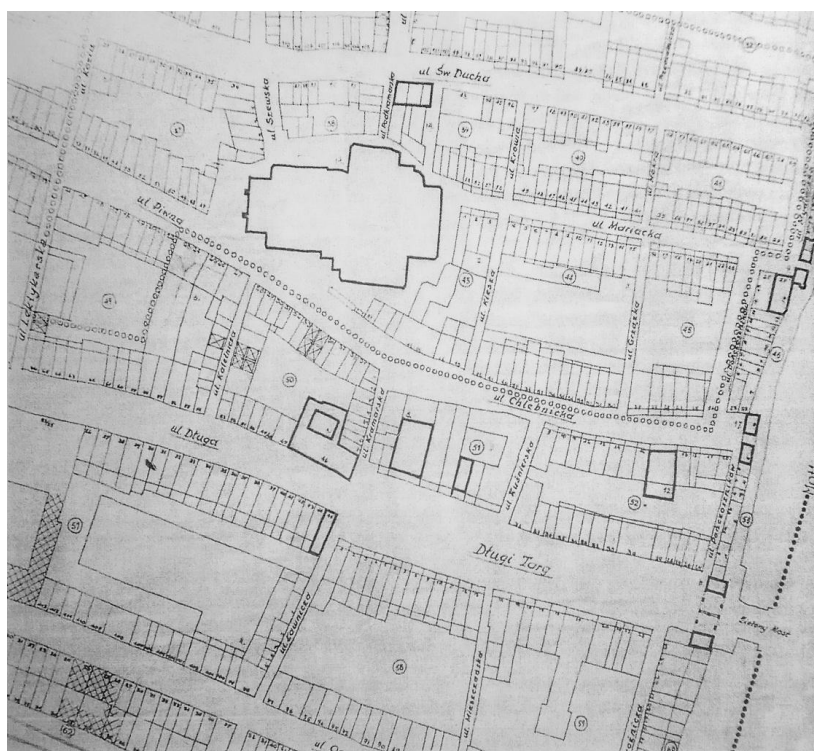
7. SLIKOVNI MATERIJAL

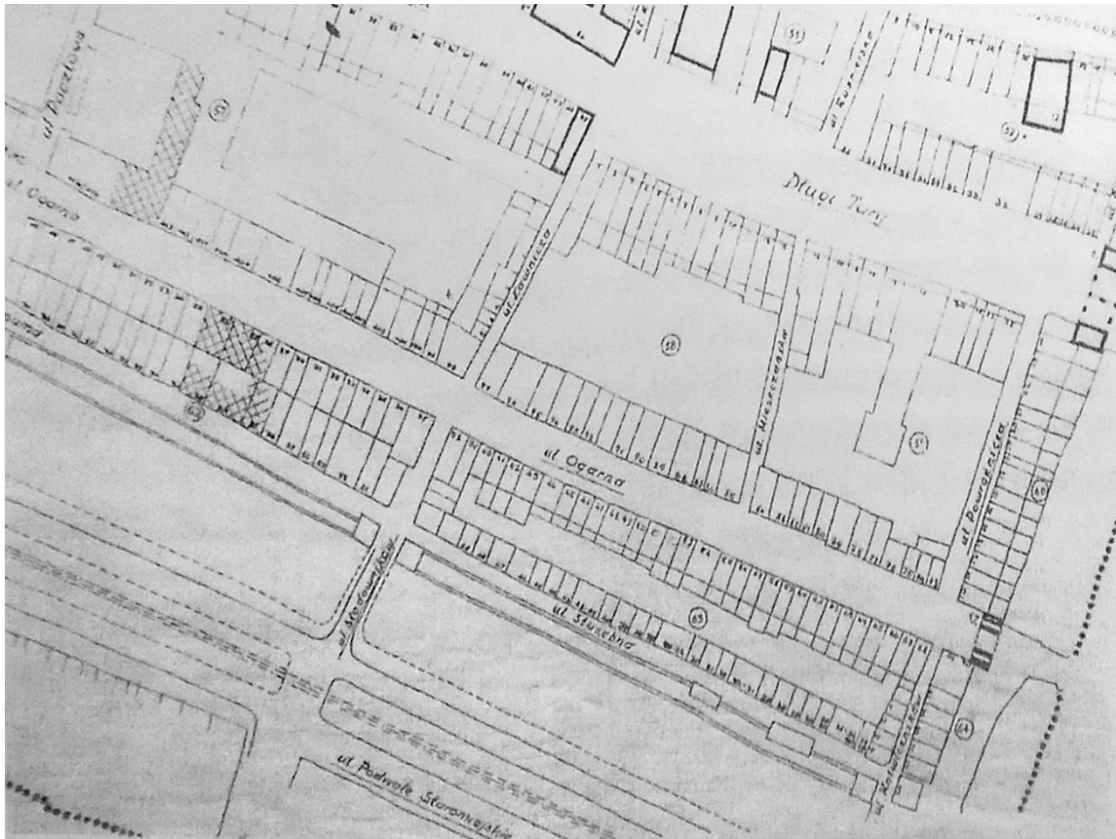
Slika 1. Prikaz uništenosti središta Gdanjska, tzv. Szermerov plan

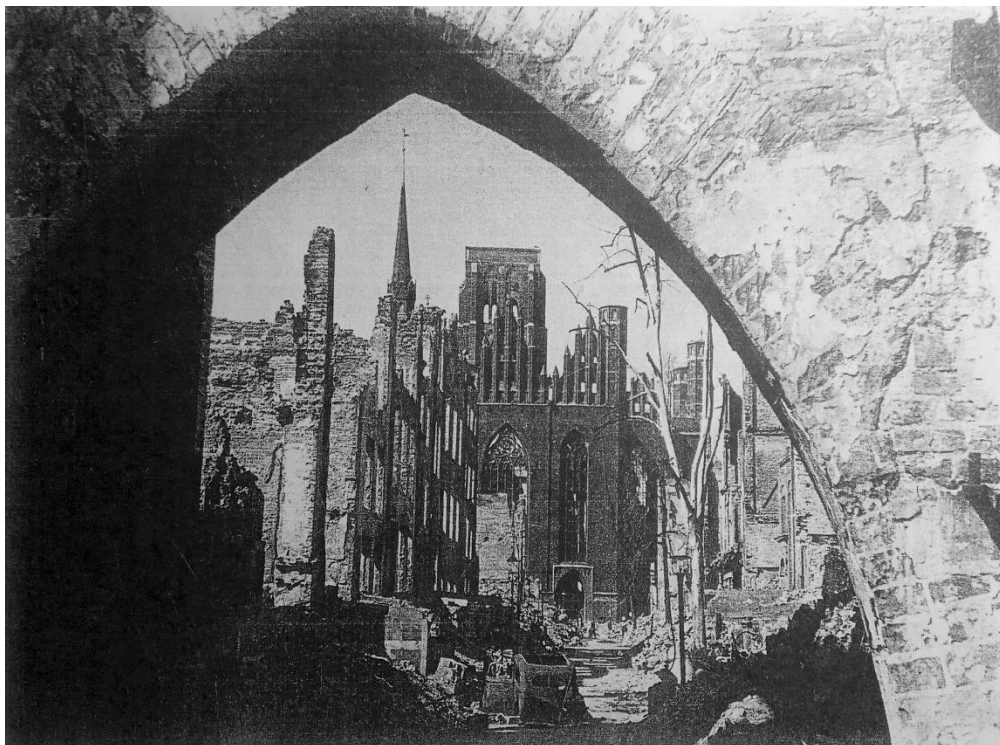
Slika 2. Gdańsk - Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrtna plan povijesnog središta

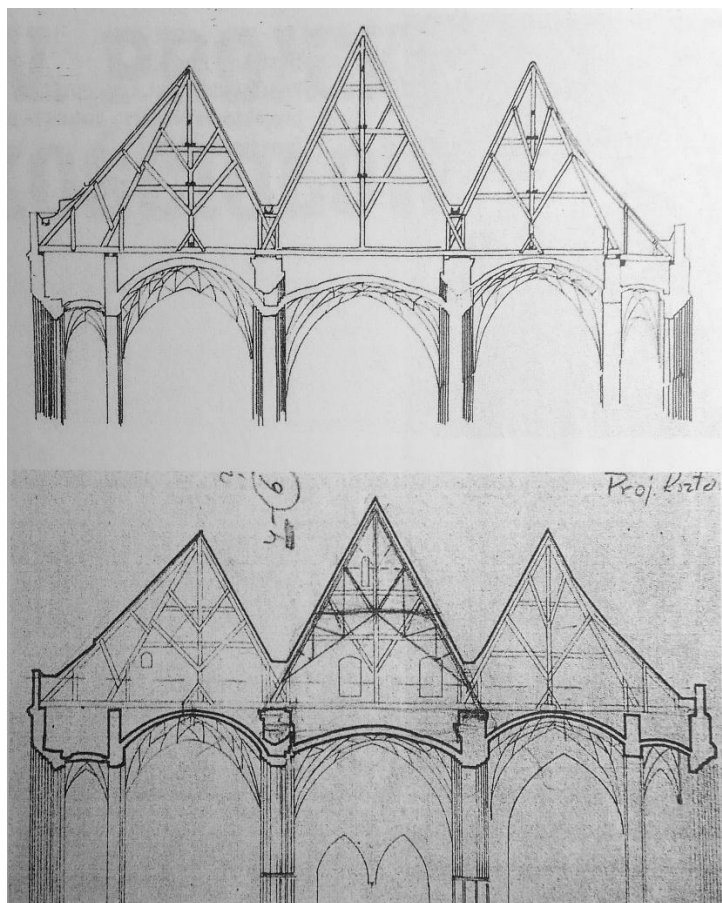
Slika 3. Gdańsk - Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrtna plan, fragment oko Długog trga

Slika 4. Gdańsk - Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrt plana, fragment oko ulice Ogarna

Slika 5. Crkva sv. Marije, pogled s zapadne strane, 1945. godina

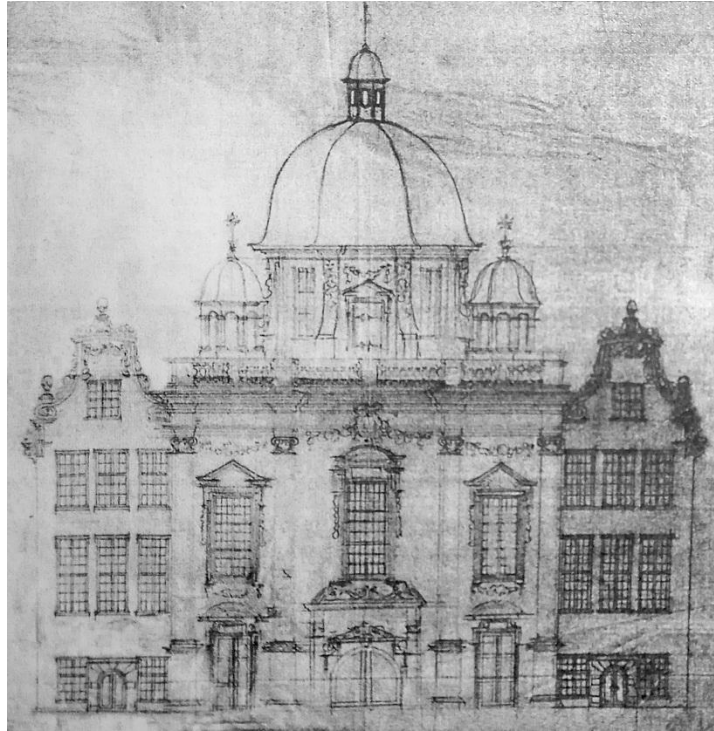

Slika 6. Crkva sv. Marije, projekt rekonstrukcije krovne konstrukcije

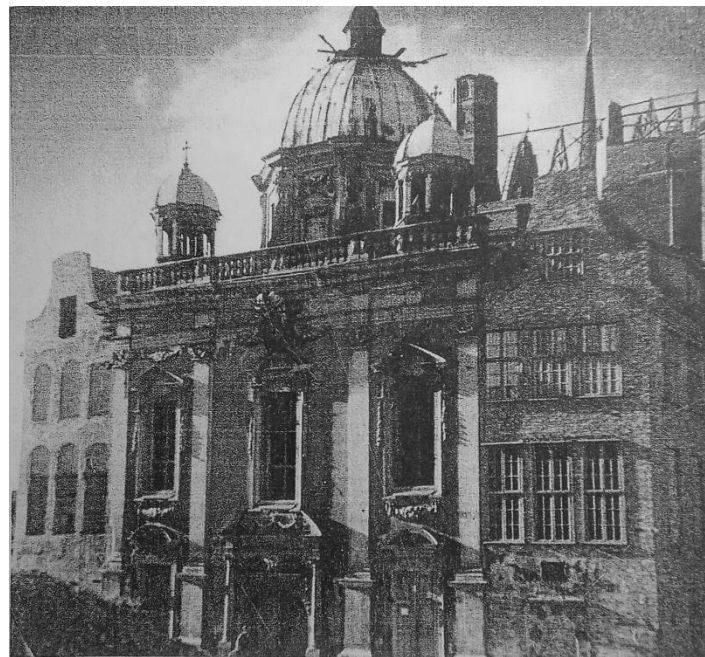

Slika 7. Crkva sv. Marije, pogled s južne strane, 2014. godina

Slika 8. Kraljevska kapelica, projekt rekonstrukcije sjevernog pročelja, 1946. godina

Slika 9. Kraljevska kapelica, pročelje na sjevernoj strani nakon prve faze radova, 1949. godina

Slika 10. Kraljevska kapelica, pogled na glavno pročelje, 2016. godina

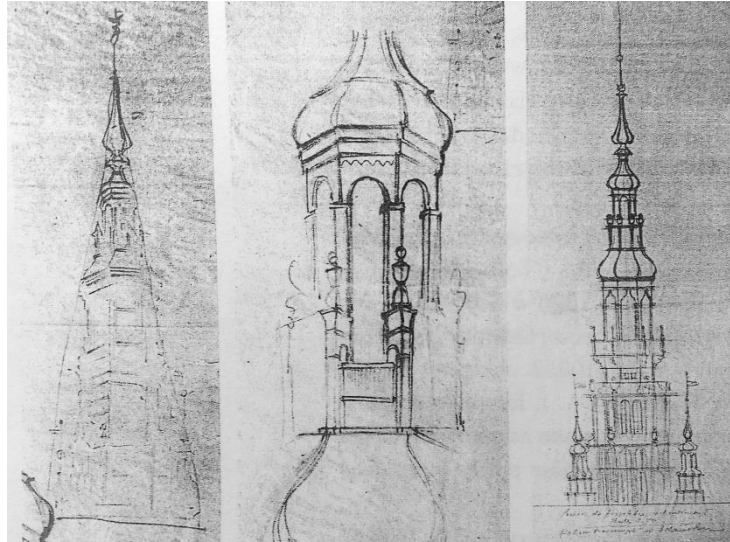
Slika 11. Crkva sv. Nikole, pogled s jugozapada, 2006. godina

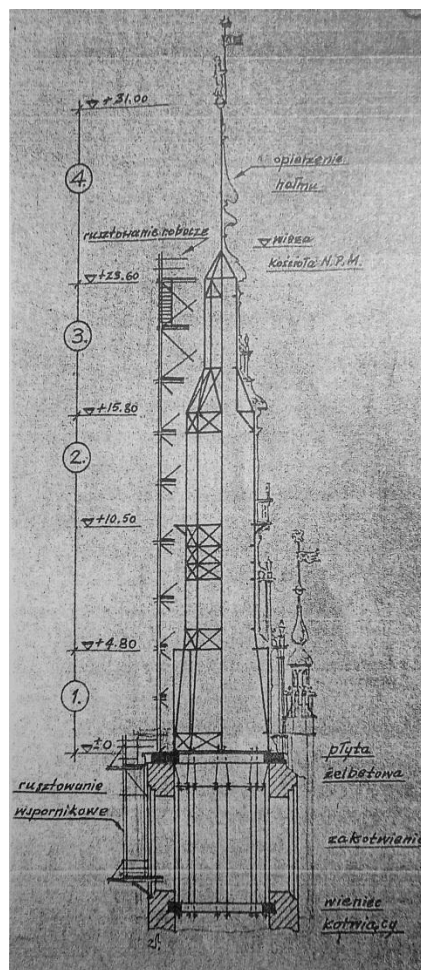
Slika 12. Crkva sv. Ivana, južno pročelje, 2014. godina

Slika 13. Crkva sv. Ivana, unutrašnjost, 2016. godina

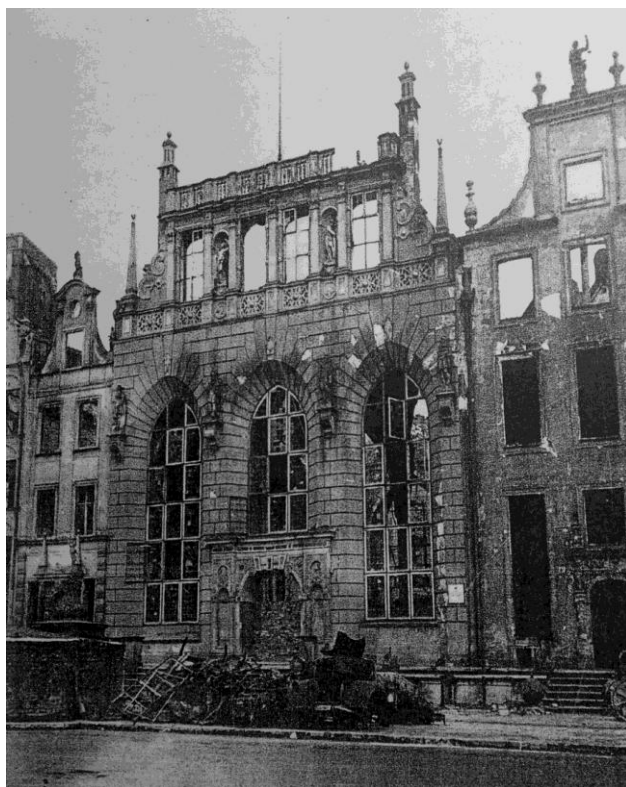
Slika 14. Vijećnica Głównog Miasta, skica projekta rekonstrukcije metalne kape tornja, 1948. godina

Slika 15. Vijećnica Głównog Miasta, skica koncepta potporne konstrukcije metalne kape, 1948. godina

Slika 16. Vijećnica Glównog Miasta, pogled na južno pročelje, 2014. godina

Slika 17. Artusov dvor, južno pročelje, stanje 1945. godine

Slika 18. Artusov dvor, pogled na glavno pročelje, 2016. godina

Slika 19. Oružarnica, stanje unutrašnjosti nakon uklanjanja šute, 1947. godina

Slika 20. Orużarnica, istočno pročelje, 2014. godina

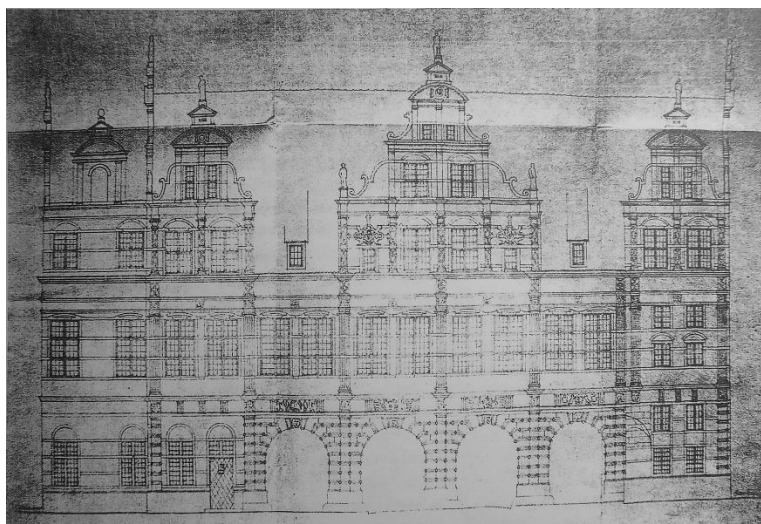

Slika 21. Kompleks Zatvorske kule i Sobe za mučenje, 1948. godina

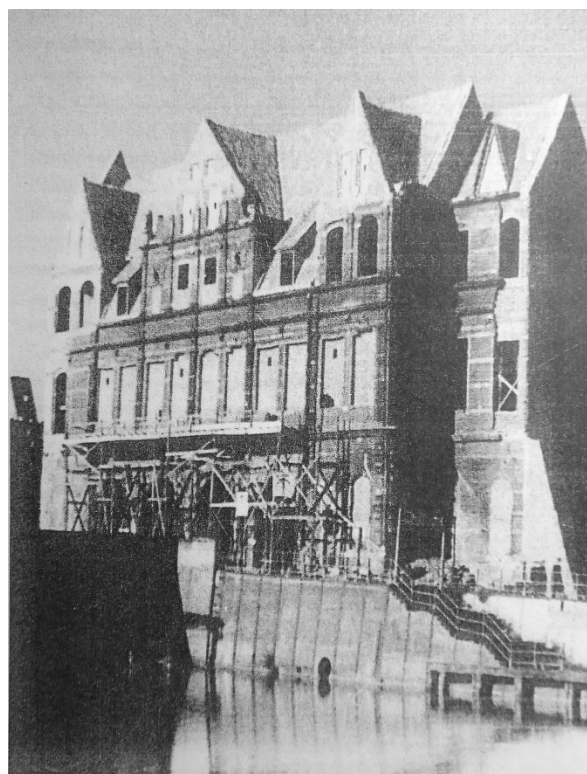

Slika 22. Zlatvorská kula, glavno pročelje, 2016. godina

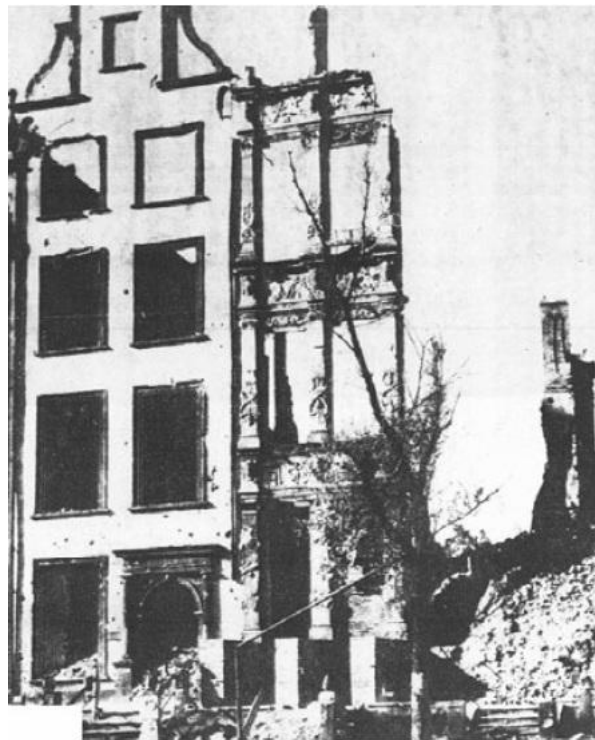
Slika 23. Zelena vrata, projekt rekonstrukcije i adaptacije, zapadno pročelje, 1950. godina

Slika 24. Zelena vrata, zapadno pročelje, stanje nakon rekonstrukcije konstruktivnih elemenata, 1950. godina

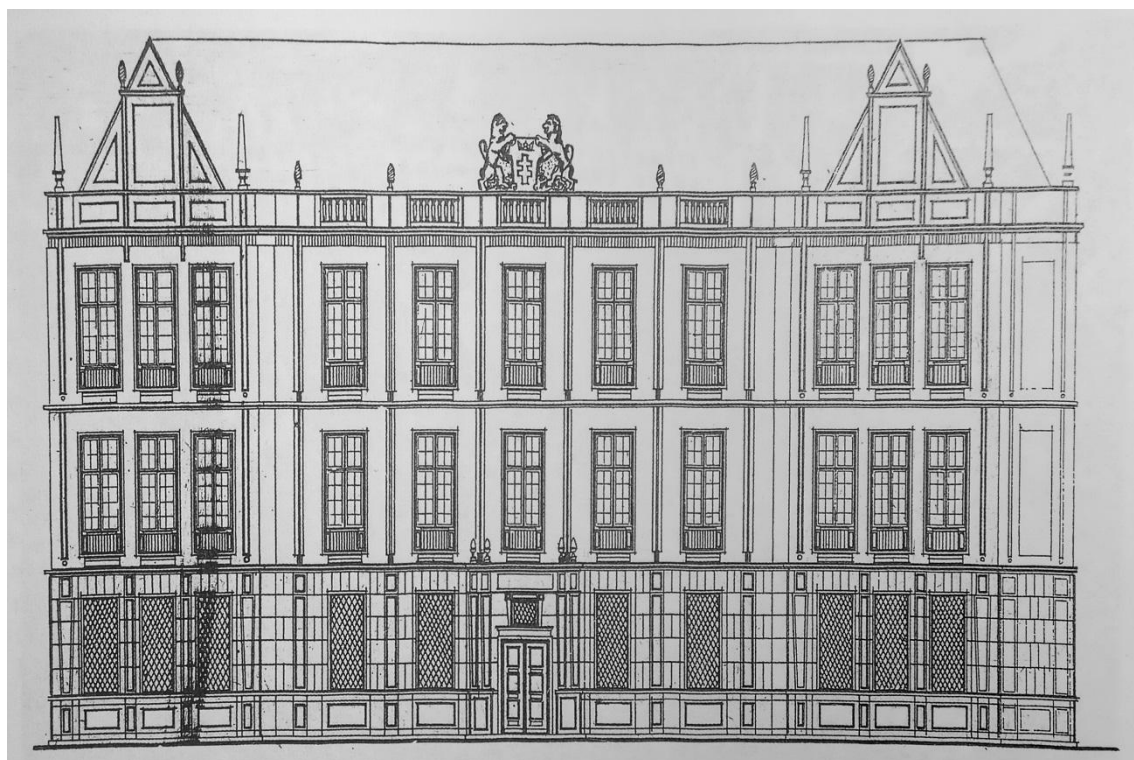
Slika 25. Zelena vrata, pogled sa zapada, 2016. godina

Slika 26. Złota Kamienica stanje 1946. godine

Slika 27. Złota Kamienica stanje 1954. godine

Slika 28. Zgrada pošte, projekt za glavno pročelje Lecha Kadłubowskog, 1950. godina

Slika 29. Zgrada pošte, glavno pročelje, 2012. godina

8. LITERATURA

1. Damir Agičić, *Podijeljena Poljska 1772.-1918.*, Zagreb: Srednja Europa, 2004.
2. Ewa Barylewska Szymańska, »Gdańskie i lubeckie stowarzyszenia na rzecz ochrony zabytków w XIX i początkach XX wieku«, u: *Studia z historii sztuki i kultury Gdańska i Europy Północnej* (Gdanjsk, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2002.), (ur.) Jacek Friedrich, Edmund Kizik, Gdanjsk: Oddział Gdański, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2003., str. 395-416.
3. Stanisław Bogdanowicz, *Konkatedralna Bazylika Mariacka w Gdańsku*, Gdanjsk: Zakłady Graficzne w Gdańsku, 1988.
4. Grzegorz Bukal, »Kamienica Gdańska po roku 1945«, u: *Miasto historyczne w dialogu z współczesnością*, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdanjsk: Nadbyłytyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 360-369.
5. Maciej Chojnacki, »Trwałość i zmienność struktur przestrzennych miasta historycznego na przykładzie Głównego Miasta w Gdańsku«, u: *Miasto historyczne w dialogu z współczesnością*, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdanjsk: Nadbyłytyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 295-312.
6. Stefan Chwin, »Mity i prawdy nowej gdańskiej pamięci«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdanjsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 223-241.
7. Mariusz Czepczyński, »Gdańskie krajobrazy pamięci i zapomnienia: (re)interpretacje przestrzeni miejskiej ostatnich 20 lat«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierchowska, Gdanjsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 149-164.
8. Ewa Barylewska-Szymańska, Wojciech Szymański, »Kalendarium Domu Uphagena«, u: *Dom Uphagena w Gdańsku*, (ur.) Ewa Barylewska-Szymańska, Wojciech Szymański, Gdanjsk: Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, 2010., str. 45-52.
9. Hanna Domańska, »Dom Uphagena, budowa i jego dalsze dzieje do roku 1990«, u: *Dom Uphagena*, (ur.) Małgorzata Danielewicz, Ewa Barylewska-Szymańska, Wojciech Szymański, Gdanjsk: Muzeum Historii Miasta Gdańska, Oddział Uphagena, 1996. str. 14-25.
10. Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945-1960*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2015.
11. Jacek Friedrich, »Odbudowa Gdańska jako miasta polskiego po 1945 roku« u: *Pomerania* 3 (2007.), str. 6-11.

12. Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2012.
13. Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation. Antiquity to modernity*, London, New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2013.
14. Wiesław Gruszkowski, »Spór o odbudowę Gdańska ze zniszczeń wojennych 1945 roku«, u: *Gdańsk w gospodarce i kulturze europejskiej (Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 19. 4. 1997.)*, (ur.) Marian Mroczyński, Gdańsk: Marpress, 1997., str. 141-179.
15. Aleksander Juszkiewicz u: *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, (ur.) Maria Aldona Kozłowska, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1978., str. 70-96.
16. Lidia Małgorzata Kamińska, »Powojenne składnice przemieszczanych dóbr kultury w Polsce. Przyczynek do szerszego opracowania«, u: *Muzealnictwo 57* (2016.), str. 74-80.
17. Basil Kerski, »Gdańskie tożsamości. Wstęp do antologii«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 7-14.
18. Jakub Kujawa, »Działalność inwestycyjna Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych w Bydgoszczy w latach 1950-1956«, u: *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy 6* (2014.), str. 85-101.
19. Anna Kulig, »Rekonstrukcje architektoniczne - źródła i metody odtworzeń zabytków«, u: *Czasopismo Techniczne 7-A* (2008.), str. 75-85.
20. Wojciech Lenzion, Agnieszka Lenzion, *Stary nowy Gdańsk*, Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum“, 2002.
21. Peter Oliver Loew, »Historia szuka pamięci«, u: *Gdańskie tożsamości. Eseje o mieście*, (ur.) Basil Kerski, Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej, 2014., str. 143-156.
22. Bronisław Małecki, Jakub Szczepański, »O odcieniach „swojskości“ w architekturze Gdańska. Gdańskie formuły patosu«, u: *Gust Gdański* (Gdańsk, Nadbałtyckie Centrum Kultury, 23.-24. 10. 2002.), (ur.) Bronisława Dejna, Jakub Szczepański, Gdańsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, 2004., str. 20-43.
23. Ryszard Massalski, Jerzy Stankiewicz, »Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Gdańska«, u: *Gdańsk Jego dzieje i kultura*, (ur.) Franciszek Mamuszka, Varšava: Wydawnictwo Arkady, 1969., str. 129-142.
24. Tomislav Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Split: Sveučilište u Splitu, Društvo konzervatora Hrvatske, Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 1985.
25. Jürgen Paul, »Reconstruction of the City Centre of Dresden: Planning and Building during the 1950s«, u: *Rebuilding Europe's Bombed Cities*, (ur.) Jeffrey M. Diefendorf,

- Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: The Macmillan Press LTD, 1990., str. 170-189.
26. Maria Jolanta Sołtysik, »Termin i pojęcie kamienicy w tradycji historycznej«, u: *Kamienica w krajach Europy Północnej*, (ur.) Maria Jolanta Sołtysik, Gdańsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2004., str. 26-34.
  27. Jerzy Stankiewicz, »Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska«, u: *Ochrona zabytków* 12/3-4 (1959.), str. 153-172.
  28. Jerzy Stankiewicz, »Odbudowa zabytkowych zespołów Gdańska po 1945 r.«, u: *Ochrona Zabytków* 32/3 (1979.), str. 177-191.
  29. Jerzy Stankiewicz i Bohdan Szermer, *Gdańsk. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny oraz powstanie zespołu Gdańsk-Sopot-Gdynia*, Warszawa: Arkady, 1959.
  30. Michał Stryczyński, *Gdańsk w latach 1945-1948. Odbudowa organizmu miejskiego*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1981.
  31. Jakub Szczepański, *Odbudowa kościołów Gdańska po II wojnie światowej*, Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, 2009.
  32. Andrzej Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2012.
  33. Izabella Trojanowska, »Wstęp«, u: *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, (ur.) Maria Aldona Kozłowska, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1978., str. 5-16.
  34. Michał Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1999.
  35. Jarosław Załęcki, »Elementy tożsamości współczesnych gdańszczan w świetle badań socjologicznych«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierchowska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 165-191.
  36. Teresa Zarębska, »Problem Kulturowego autentyzmu miasta odbudowanego«, u: *Miasto historyczne w dialogu z współczesnością*, (ur.) Janusz Bogdanowski, Gdańsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury Gdańsk, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, 2002., str. 53-60.
  37. Alicja Zbierchowska, »Gdańsk s czasów powojennych w (nie)pamięci jego mieszkańców«, u: *Tożsamość Gdańszczan. Budowanie na (nie)pamięci*, (ur.) Maria Mendel, Alicja Zbierchowska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010., str. 319-335.

INTERNETSKI IZVORI

1. Baszta Narożna, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BASZTA_NARO%C5%BBNA (pregledano 21. 6. 2018.)
2. Brama Zielona, https://www.gedanopedia.pl/?title=BRAMA_ZIELONA (pregledano 21. 6. 2018.)
3. Dom Angielski, https://www.gedanopedia.pl/index.php?title=DOM_ANGIELSKI (pregledano 21.6. 2018.)
4. Dwór Artusa, https://www.gedanopedia.pl/index.php?title=DW%C3%93R_ARTUSA (pregledano 19. lipnja 2018.)
5. Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation: The Contribution of English, French, German and Italian Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property*, York: University of York. Institute of Advanced Architectural Studies, 1986., str. 412-414., preuzeto sa: <https://www.iccom.org/publication/history-architectural-conservation> (pregledano: 24.8. 2018.)
6. Katarzyna Darecka, Zespół Przedbramia ul. Długiej w Gdańsku, <http://mhmg.pl/pl/oddzial/muzeum-bursztynu/zespol-przedbramia-ul-dlugiej-w-gdansk> (pregledano 21. 6. 2018.)
7. Mury obronne, https://www.gedanopedia.pl/?title=MURY_OBRONNE (pregledano 21. 6. 2018.)
8. Odbudowa Śródmieścia Gdańska po 1945 roku, https://www.gedanopedia.pl/?title=ODBUDOWA_%C5%9AR%C3%93DMIE%C5%9ACIA_GDA%C5%83SKA_PO_1945_ROKU (pregledano 20. 6. 2018.)
9. *Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków*, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRZEDSI%C4%98BIORSTWO_PA%C5%83STWOWE_PRACOWNIE_KONSERWACJI_ZABYTEK%C3%93W (pregledano 15. 5. 2018.)

9. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Prikaz uništenosti središta Gdanjska, tzv. Szermerov plan, Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945-1960*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2015., str. 45.

Slika 2. Gdańsk - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrt plana povijesnog središta, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 176.

Slika 3. Gdańsk - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrt plana, fragment oko Dugog trga, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 178.

Slika 4. Gdańsk - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Części Dzielnicy Staromiejskich, nacrt plana, fragment oko ulice Ogarna, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 178.

Slika 5. Crkva sv. Marije, pogled s zapadne strane, 1945. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 24.

Slika 6. Crkva sv. Marije, projekt rekonstrukcije krovne konstrukcije, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 104.

Slika 7. Crkva sv. Marije, pogled s južne strane, 2014. godina, Fotografija: Dawid Galus, 24.6. 2014., URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:635422_Gda%C5%84sk-k.Mariacki_01.JPG (preuzeto: 12.9.2018.)

Slika 8. Kraljevska kapelica, projekt rekonstrukcije sjevernog pročelja, 1946. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 109.

Slika 9. Kraljevska kapelica, pročelje na sjevernoj strani nakon prve faze radova, 1949. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 213.

Slika 10. Kraljevska kapelica, pogled na glavno pročelje, 2016. godina, Fotografija: Ana-Marija Riha, 16.6.2016.

Slika 11. Crkva sv. Nikole, pogled s jugozapada, 2006. godina, Fotografija: Brosen, 24.1. 2006., URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brosen_mikolaj.jpg (preuzeto: 12.9.2018.)

Slika 12. Crkva sv. Ivana, južno pročelje, 2014. godina, Fotografija: Krystyna Babnis, 2014. godina, URL: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/gdansk-kosciol-parafialny-pw-sw-jana/1> (preuzeto: 13.9.2018.)

- Slika 13.** Crkva sv. Ivana, unutrašnjost, 2016. godina, Fotografija: Ana-Marija Riha, 16.6.2016.
- Slika 14.** Vijećnica Głównog Miasta, skica projekta rekonstrukcije metalne kape tornja, 1948. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 132.
- Slika 15.** Vijećnica Głównog Miasta, skica koncepta potporne konstrukcije metalne kape, 1948. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 135.
- Slika 16.** Vijećnica Głównog Miasta, pogled na južno pročelje, 2014. godina, fotografija: Krystyna Babnis, 2014. godina, URL: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/gdansk-ratusz-glownego-miasta/1> (preuzeto: 18.9.2018)
- Slika 17.** Artusov dvor, južno pročelje, stanje 1945. godine, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 38.
- Slika 18.** Artusov dvor, pogled na glavno pročelje, 2016. godina, fotografija: Ana-Marija Riha, 16.6.2016.
- Slika 19.** Oružarnica, stanje unutrašnjosti nakon uklanjanja šute, 1947. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 252.
- Slika 20.** Oružarnica, istočno pročelje, 2014. godina, fotografija: Krystyna Babnis, 2014. godina, URL: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/gdansk-wielka-zbrojownia/3> (preuzeto 18.9.2018.)
- Slika 21.** Kompleks Zatvorske kule i Sobe za mučenje, 1948. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 250.
- Slika 22.** Zatvorska kula, glavno pročelje, 2016. godina, Fotografija: Ana-Marija Riha, 16.6.2016.
- Slika 23.** Zelena vrata, projekt rekonstrukcije i adaptacije, zapadno pročelje, 1950. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 148.
- Slika 24.** Zelena vrata, zapadno pročelje, stanje nakon rekonstrukcije konstruktivnih elemenata, 1950. godina, Marcin Gawlicki, *Zabytkowa architektura Gdańska w latach 1945-1951*, Gdanjsk: Słowo/obraz terytoria, 2012., str. 247.
- Slika 25.** Zelena vrata, pogled sa zapada, 2016. godina, Fotografija: Ana-Marija Riha, 16.6.2016.
- Slika 26.** Złota Kamienica stanje 1946. godine, Anna Kulig, »Rekonstrukcje architektoniczne - źródła i metody odtworzeń zabytków«, u: *Czasopismo Techniczne 7-A* (2008.), str. 78.

Slika 27. Złota Kamienica stanje 1954. godine, Anna Kulig, »Rekonstrukcje architektoniczne - źródła i metody odtworzeń zabytków«, u: Czasopismo Techniczne 7-A (2008.), str. 78.

Slika 28. Zgrada pošte, projekt za glavno pročelje Lecha Kadłubowskog, 1950. godina, Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945-1960*, Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 2015., str. 160.

Slika 29. Zgrada pošte, glavno pročelje, 2012. godina, Fotografija: Yanek / fotopolska.eu , URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gda%C5%84sk,_Poczta_Polska_Urz%C4%85d_Pocztowy_Gda%C5%84sk_50_-_fotopolska.eu_\(311572\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gda%C5%84sk,_Poczta_Polska_Urz%C4%85d_Pocztowy_Gda%C5%84sk_50_-_fotopolska.eu_(311572).jpg) (preuzeto 18.9.2018.)